

WEEENMOED

OVER WAT IS GEWEEST

HET OPTIMISME VAN DE JAREN NEGENTIG

Weemoed over wat is geweest

Het optimisme van de jaren negentig

Menno Walsweer
november 2022

Inhoud

Ich hab noch einen Koffer in Berlin	7
1985	9
1988	18
1989	20
1990	23
1991, het Zuiden van Oost	45
1991, het Noorden van Oost	54
1993	62
1994	64
1997	66
1999	68

© Menno Walsweer, 2022

document digitaal beschikbaar op <https://walsweer.eu>

Ich hab noch einen Koffer in Berlin

In de aanloop naar 24 februari 2022, de dag waarop geschiedde wat gevreesd werd, was de spanning bijna tastbaar. Het was in die dagen dat ik in een weemoedige bui op internet de couranten uit de jaren negentig nog eens bekeek. Het waren artikelen vol blijde toekomstverwachtingen, overeenkomstig mijn herinnering aan onze toenmalige stemming thuis. Opgegroeid met de koude oorlog meenden ook wij dat met de val van de Muur een nieuw tijdvak was aangebroken, duidelijk gemarkeerd zoals in de geologische tijdlijn een cesuur wordt gelegd tussen de ijstijd en de opwarming van de aarde. Iets waar de mensheid toen ook nog heel blij mee was. Nu, ruim dertig jaar na dato is de koude oorlog weer opgeleefd, twee graden warmer en nog maar een paar streepjes van de fatale temperatuur verwijderd. Ons optimisme van destijds was gelardeerd met dierbare herinneringen aan de stad Berlijn, de plek waar de abstractie van het IJzeren Gordijn materialiseerde. Daar was de beeldspaak in beton gegoten, stonden de rivaliserende wereldmachten oog in oog en was het dagelijkse leven doordrongen van de botsende systemen, zowel in Oost als in West. En uitgerekend daar brak eind 1989 de Muur in stukken.

Terugkijkend was 1985 het sleuteljaar waarin de aanzet werd gegeven tot de ontkluistering van Oost-Europa. Dat jaar kwam Michail Gorbatsjov aan de macht. Was onze kennis van het Russisch tot dan toe beperkt tot het bastaachtige njet, spoedig werden de woorden glasnost en perestrojka aan onze woordenschat toegevoegd.

Net als nu zag aanvankelijk niemand de onthutsende loop der gebeurtenissen aankomen, alles bleef nog een tijdje bij het oude.

Berlijn was nog geen toeristische bestemming en onze kampeervakantie in de zomer van 1985 naar deze vreemde, door tweespalt gepolitiseerde enclave in het midden van Oost- Duitsland, werd door de omgeving maar excentriek gevonden. Wij beleefden intussen de tijd van ons leven. Zoals vrijwel iedereen kenden wij de grimmige verhoudingen tussen Oost en West alleen uit het nieuws. In het bezadigde dagelijkse leven was daar niets van te bespeuren, afgezien van de discussies over ontwapening en de periodieke demonstraties tegen de plaatsing van kruisraketten, maar die hadden in ons vaderland vooral een hoog gezelligheidsgehalte.

1985

In Berlijn was alles anders. Dat begon al bij het overschrijden van de DDR-grens op weg naar de stad, die dan nog 170 km. verderop ligt. Passen en autopapieren werden ingenomen waarna een bizar bochtig parcours met sluizen en slagbomen stapvoets moest worden afgelegd. Na meerdere verhoren en visitaties van de auto kreeg men met duidelijke tegenzin de papieren weer terug en mocht je ten langen leste via een verplichte route verder naar Berlijn.

Grenzübergang op de DDR-grens Helmstedt-Marienborn, www.wikipedia.de

Het pièce de résistance werd opgevoerd aan de grens met West-Berlijn. Daar stonden automatische machinegeweren die bij onverhoedse bewegingen konden afgaan. Dit baarde ons veel zorgen want halverwege de reis door de DDR brak de uitlaat van onze oude Volvo bij het spruitstuk af. De wagen, die tussen de Trabantjes toch al de indruk van een tank maakte, produceerde daardoor vooral bij het wegrijden een gebulder gelijk aan het optrekken van de West-Duitse gevechtstank Leopard 2. Door minimaal gasgeven waarbij de motor nèt niet afsloeg is het ons gelukt zonder kleerscheuren de gevreesde barrière te passeren.

Wij waren op deze eerste kampeervakantie uitgerust met de grote familietent van mijn schoonouders die door een hoge mast in het midden deed denken aan een circustent. Tijdens het opzetten ontstak een hevig noodweer. Door de krachtige rukwinden wisten wij het nog op de grond uitgestrekte gevaarte ternauwernood in bedwang te houden. Drie jonge Duitse studenten lagen genoeglijk op hun buik, steunend op de ellebogen, vanuit hun kleine trekkerstentje het tafereel geamuseerd te aanschouwen. Zij filosofeerden op luide toon over de vraag wat daar nou precies gaande was. Uiteindelijk werden zij het erover eens dat wij een luchtballon aan het oplaten waren. Na verloop van tijd brak overeenkomstig het oude gezegde de zon weer door en konden wij de voorstelling tot een goed einde brengen.

Gezeten voor het nu rechtopstaande en stormvaste verblijf, genietend van de fraaie natuurlijke omgeving, viel de detonerende betonnen muur op die het terrein begrensd. Bij nadere beschouwing bleek het niet te gaan om bezitsafpaling van de kampeerbaas, maar hadden wij onze tenten opgeslagen op luttele meters van de Muur. Onze Muur vertoonde een meter boven het maaiveld een uitnodigende verspietersgleuf. Wij wisten dat het beruchte bouwwerk in zijn geheel op het grondgebied van de DDR stond met nog een onbebouwde strook grond ervoor. Als je vanuit het Westen de Muur dicht naderde was je al een paar meter in de DDR. In die tijd vielen er in de nabijheid van de Muur nog wel eens doden. Toen onze eerste aanvechting van koudwatervrees was bedwongen, wurmden wij ons onder het prikkeldraad door en verkregen een niets verhullende blik op het oosten.

Een cynicus had met viltstift een toelichtende tekst bij het uitzicht geschreven: Guckloch in die Freiheit. Opdat wij de boodschap maar goed begrijpen had de scribent bij het woord Freiheit alle typografische kunstgrepen uit de kast gehaald: aanhalingstekens, hoofdletters, onderstreping en een uitroepteken.

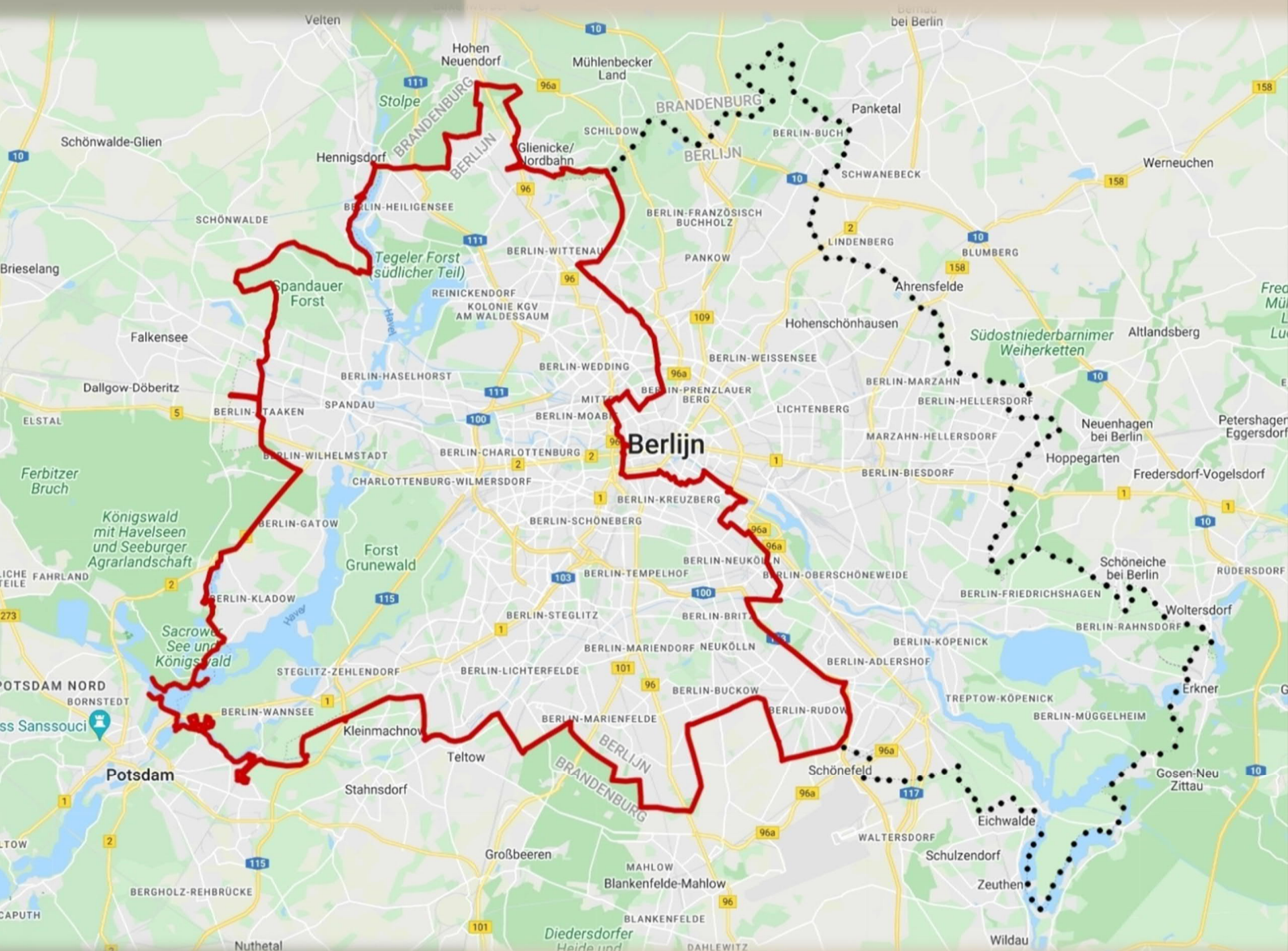
Alles bij elkaar was deze eerste dag een spannend jongensboek, maar het zou nog mooier worden. 's Nachts werden wij opgeschrikt door een aanzwellend honden-gehuil. Het angstaanjagend geluid vulde het zwerk vanuit alle richtingen, zoals in Nederland de menigvuldige sirenes op de eerste maandag van de maand. Na zons-ondergang werden er aangeliijnde waakhonden ingezet die het gehele parcours van de Muur afdekten. Wanneer één hond het op zijn heupen kreeg viel de naastgelegen hond bij, waarna op den duur een kilometerslang koor het uitspanseel vulde met een indrukwekkende polyfonie. Bij de bouw in 1961 was de Muur nog twee meter hoog, toen dit onvoldoende bleek om alle onderdanen ervan te overtuigen dat het gras bij de burelen niet groener was, werd de afscheiding steeds grimmiger. Op het hoogtepunt waren het twee betonnen muren van drie meter hoog met daartussen een corridor van 100 meter breed, voorzien van automatische geweren, wachtto-rens, spijkerbedden, antitankversperringen, stroomdraden, waakhonden, alarmdraden en mijnenvelden. Ten slotte liep in het midden van het terrein nog een pa-trouillepad voor de surveillance, maar daar lagen dan weer geen mijnen, zo door-trapt waren ze wel. Naast de gezellige Duitse herdershonden vernamen wij 's nachts ook nog met enige regelmaat een pruttelend geluid dat wij versleten voor een passerend brommertje maar wat in werkelijkheid een Trabantje was op het patrouillepad, gevuld met kloeke grenswachten. Gezien de onneembare infrastruc-tuur een volstrekt overbodige actie die er bovendien potsierlijk moet hebben uit-gezien, van die zwaarbewapende stoere binken in een zeepdooskleurig, polyester burgermanswagentje met het geluid van een overmaats koffiezetapparaat.

De daaropvolgende 14 dagen hebben wij Berlijn al fietsend in iedere toegestane windrichting doorkruist, wat een onuitwisbare indruk heeft achtergelaten. Niet al-leen de aanschouwelijk geworden Koude Oorlog was daarvoor verantwoordelijk, ook de talrijke wonden uit de tweede wereldoorlog, de monumentale nalatenschap van keurvorsten, koningen en keizers, de woonwijken uit de Gründerzeit, de alom-tegenwoordige laanbeplantingen, de parken, de meren en de industriële monu-menten. Kortom de fascinerende Berlijnse hoedanigheden en geschiedenis in de meest ruime zin des woords. Bijna iedere straat heeft wel iets belangwekkends te vertellen. Zo woonden en werkten er sinds 1901 alleen al negenentwintig Nobel-prijswinnaars en - door alle tijden heen - een onafzienbare stoet wetenschappers en uitvinders die hun sporen niet alleen in de stad hebben nagelaten. Wereldver-overende wetenschappers die het aanschijn van de aarde zouden veranderen. De stad kende helaas ook heersers met dezelfde ambitie. Hitler had grootse plannen met Berlijn en borduurde naar eigen inzichten voort op de stedelijke uitbreidings-plannen uit de jaren twintig. De Duitse hoofdstad zou naar een ontwerp van Albert Speer worden verbouwd tot Welthauptstadt Germania, een metropool die zou pas-sen bij het duizendjarige rijk dat Hitler voor ogen stond. De oude stad zou hiervoor moeten wijken, in zekere zin is hij in die opzet wèl geslaagd. Later bleek dat de megalomane plannen toch ook nog iets goeds hadden gebracht in de trant van 'ie-der nadeel heb z'n voordeel'. In 1920 werden de aanpalende gemeenten door Ber-lijn geannexeerd om de benodigde Lebensraum te scheppen. Het grondgebied van Berlijn bestond daarna voor meer dan een derde deel uit natuur. Toen in 1961 het

westen van Berlijn werd omsingeld waren de uitgestrekte meren, bossen en heidevelden een zegen voor de opgehokte bevolking. De parken rondom de meren in Oost en West, zijn een wonder van landschapsarchitectuur. Zelfs de verscheurende aanwezigheid van de muur lukte het niet de paradijselijke illusie te verstoren. Na de Wende werd ook hier de eenheid weer hersteld en promoveerde vijf aaneengesloten vierkante kilometer van het areaal tot UNESCO-werelderfgoed, met 150 monumentale gebouwen uit de periode 1730-1916, waaronder het complex paleizen te Potsdam.

— West Berlijn

..... Oost-Berlijn

Wat daar niet lukte werd helemaal goedge maakt in het centrum van Berlijn, daar was de invloed van de Muur verwoestend. Toen wij de Rijksdag bezochten troffen wij een desolate ambiance aan. Het gebouw zelf was weliswaar grotendeels geres taureerd, maar de omgeving was van een oneindige troosteloosheid. De rivier de Spree loopt vlak langs het oude parlamentsgebouw en vormde ter plekke de grens met de DDR. Aan de Oostelijke oever het obligate beeld van beton en wachttorens, daarachter een strook geblakerde en ontruimde bedrijfsgebouwen. Aan de westelijke oever waren gedenktekens aangebracht ter nagedachtenis aan de doodges choten vluchtelingen die op de onzalige plek een poging hadden gewaagd.

www.bundesarchiv.de

Voor het gebouw lag een grote kale vlakte, deels bestraat met betonplaten en deels begroeid met armetierig gras en weelderig onkruid. De hele omgeving ademde een sfeer van vervreemding en afbraak. Er was in de wijde omtrek dan ook geen mens te bekennen. Wij konden vrijelijk fietsend de opritten naar het bordes nemen. Maar het kan verkeren, wie vandaag de dag naar binnen wil moet reserveren of enige uren in de rij staan.

de eenzame fietser in 1985

De hoeksteen van de democratie was sinds 1933 niet meer in functie en herbergde bij ons bezoek een tentoonstelling over de Duitse geschiedenis. Slechts een handje vol bezoekers bevolkte de zalen en de meeste waren Duits. Een goed deel van de expositie was gewijd aan de Tweede Wereldoorlog. Het beeld dat wij daaraan overhielden sloot aardig aan bij de communis opinio in ons eigen vaderland, de overwinnaars waren toch in de eerste plaats de Engelsen en de Amerikanen. Toen wij in Oost-Berlijn de pendant van deze tentoonstelling bezochten, werd ons weer eens duidelijk dat iedereen zijn eigen waarheid schept. Niet alleen het Oostblok was daarin bedreven, ook de Westerse wereld wist in de geschiedschrijving accenten aan te brengen die aan het gewicht van de Russische inspanningen geen recht doen, althans wij waren ons tot dan toe nauwelijks bewust van al hetgeen wij daar geë waarwerden. De expositie was gehuisvest in het barokke Zeughaus, gelegen aan het Oost-Duitse paradepaardje Unter den Linden in het wederopgebouwde historische centrum van Berlijn. De brede pronksteen was grotendeels weer in de oude keizerlijke luister hersteld waardoor de expositie ook qua entourage een tegenhanger was van de West-Duitse. Eenmaal binnen werd men gelijk al in de hal geconfronteerd met een grote, centraal opgestelde bronzen plaquette waar per land en naar grootte gerangschikt, de aantallen slachtoffers van de tweede wereldoorlog werden vermeld. Bovenaan stond de Sovjet-Unie, 14 plaatsen daaronder kwamen onze bevrijders. De Oost-Duitse suppoosten stonden er tevreden bij te kijken en gaven ons een veelbetekenend knikje toen zij ons aan de visgraad-in-keel-geluiden als Nederlanders herkenden.

	militaire slachtoffers	burger slachtoffers	Totaal
Sovjet Unie	10.700.000	12.900.000	23.600.000
Verenigd Koninkrijk	382.600	67.800	450.400
Verenigde Staten	407.300	11.200	418.500

www.wikipedia.nl

Wereldwijd heeft de Tweede Wereldoorlog aan 72 miljoen mensen het leven gekost. Een derde deel daarvan kwam uit de Sovjet-Unie, onder de 24 miljoen gesnevelde militairen was het aandeel zelfs 43%. In de rest van de tentoonstelling werden de Russische heldendaden er nog eens flink in gehamerd en werden wij met een bijpassend sikkeltje fijntjes gefileerd. Na deze oorwassing traden wederom de zegeningen van de nieuwe orde op de voorgrond. Een overmacht aan Volkspolizei paradeerde in de straten en hield met eenogige piratenkijkers het volk nauwlettend in de gaten. Eerder die dag hadden wij al kennisgemaakt met de gildebreeders van dit ambacht. 's Ochtends waren wij de enige, nog niet bezochte windrichting ingeslagen, op weg naar de toegangspoort tot Oost-Berlijn. Bij Checkpoint Charlie stond een verveeld kijkende Amerikaanse militair ons nonchalant door te wuiven, maar in de Oostelijke fuik werden wij onmiddellijk staande gehouden door een chagrijnige douanebeambte.

Op hoge toon werden wij gesommeerd rechtsomkeert te maken, fietsende Westelingen waren in Oost-Berlijn niet welkom. Wij hebben toen de rijwielen onder toezicht gesteld van de Amerikaanse troepen en ons later met de inmiddels gerepareerde tank opnieuw gemeld. Afgezien van de gebruikelijke poppenkast, was dat geen probleem. Wij hebben nooit helemaal begrepen waarom zij in het Oosten een grote patsbak met twee kapitalisten prefereerden boven een paar paupers op de fiets.

*Laatste
waarschuwing.
Nog op de fiets,
in het stukje
tussen Checkpoin
Charlie en de Oost-
Berlijnse evenknie*

*Geallieerde fietsenstalling na ons Waterloo, rechts op de foto
is het begin van de Oost-Berlijnse grensovergang te zien*

1988

In 1988 kampeerden wij opnieuw in West-Berlijn. Wij hadden de luchtballoon van mijn schoonouders inmiddels verruild voor een VW-campertje. Het iconische vrijheidssymbool van Westfalia die de bedrijfsauto omtoverde tot een luxe en comfortabel reis- en kampeermiddel. Ook elders voltrokken zich omwentelingen. Na de ontspanningspolitiek van Gorbatsjov had men in grote delen van Oost-Europa moed gevat. Er broeide onder het volk een niet meer te negeren vrijheidsdrang, bij de DDR-grens werd het schimmige schouwspel niettemin voor onbepaalde tijd geprolongeed. Bij de aanloop naar Grenzübergang Helmstedt-Marienborn op 54 uur gaans van Berlijn, durfden wij vanuit ons veilige coconnetje nog te fotograferen, iets verderop benam het je mogelijkwerijs de vrijheid. Bij de Berlijnse grens moesten wij dansen naar de pijpen van een karikatuur van Shirley Temple. Het onberispelijk geüniformeerde kindvrouwtje maakte op ons de indruk van een overjarige bakvis die, bekleed met de macht van een Oost- Duitse grenswacht, de wereld naar haar hand zette. Het was een aandoenlijk tafereel.

Na de zoveelste haakse bocht naderden wij stapvoets de zoveelste slagboom. De jonge juffer had zich bij de stoplijn geposteerd en gebaarde gebiedend waar zij ons hebben wilde. Eenmaal tot stilstand gekomen wees zij op de witte streep en vroeg mij verontwaardigd waarom ik vijf centimeter daarvoor al stilstond. Onze paspoorten werden ingenomen om met een overdekt transportbandje te worden vervoerd naar een 100 meter verderop gelegen gebouwtje waar zij minutieus tegen het licht werden gehouden. Voor het zover was werden onze gelaatstrekken nauwkeurig vergeleken met de pasfoto's. Haar ogen schoten minutenlang van de foto's naar de levende evenbeelden, alsof zij de puzzel 'zoek de verschillen' trachtte op te lossen. Toen dat niets opleverde kwam de bus aan de beurt. Met haar blik op de ledige achterbank gericht vroeg zij scherp 'Wo sind die Kinder?' het antwoord 'Wir haben keine' leverde ons, met hoog opgetrokken wenkbrauwen, een lange, monsterende blik op. Zij geloofde het maar half. Ik was mij geestelijk al aan het voorbereiden op een verhoor met duimschroeven, maar zover is het niet gekomen. Onder invloed van de ontdooiende internationale betrekkingen waren de scherpste kanten van de grenspassage inmiddels afgeschaft, er waren geen landmijnen meer en geen machinegeweren, maar in dit vrouwspersoon had de DDR toch nog een geducht wapen in handen. Haar mannelijke kompanen waren ondertussen druk in de weer geweest met spiegelkarretjes om te zien of zich onder onze auto niet een vluchteling met vuurvaste vingers aan de uitlaat had vastgeklampt.

Wij kampeerden deze tweede keer in een andere hoek van Berlijn en konden ons opnieuw onderdompelen in de fascinerende hoedanigheden van de stad. Het leeuwendeel van de toeristen bestond in die tijd nog uit West-Duitsers, geallieerde veteranen met hun naasten, dan wel alleen hun nabestaanden. Op gezette punten

langs de muur waren verhoogde platforms opgericht zodat iedereen met eigen ogen de schande aan de andere zijde van de schutting kon aanschouwen, en op gepaste toon ach en wee kon roepen.

1989

Nieuwsgierig geworden door de toestanden in de DDR wilden wij wel eens wat meer zien van de begoocheling achter het IJzeren Gordijn. De zomervakantie van 1989, het jaar waarin de smeulende hooibroei in het Oostblok een uitslaande brand zou worden, brachten wij door op een camping in Budapest. Hongarije was toen nog de meest liberale maatschappij van de door Rusland geknevelde naties en zou later dat jaar onbedoeld het voortouw nemen in de doorbraak. Ook Polen kende een sterk vrijheidsverlangen. De vakbeweging Solidarność was al sinds de begin jaren tachtig in de weer het juk te ondermijnen. Onder leiding van de latere Nobelprijs winnaar Lech Wałęsa groeide de vakbond uit tot een ware volksbeweging. Op aandringen van de Sovjet-Unie werd in 1981 de arbeidersvereniging verboden. Toen eind jaren tachtig paus Johannes Paulus II zich achter de opstandige maar grotendeels gelovige landgenoten schaarde, werd de beweging april 1989 toch weer gelegaliseerd. Daarna was er voor de zetbazen geen houden meer aan. De maatschappelijke onvrede werd met de pauselijke zegen voortaan op de openbare weg beleden. Intussen besloot de hervormingsgezinde Hongaarse regering begin mei dat alle inwoners een paspoort zouden krijgen en vrij over de wereld mochten reizen. Daardoor was de grensversperring overbodig geworden en met enig ceremonieel vertoon werd een maand later door de minister van buitenlandse zaken een gat geknipt in het gewraakte hekwerk op de grens met Oostenrijk. Ter geruststelling voor de Sozialistische Bruderländer beloofde Hongarije alleen buitenlandse reizigers door te laten die over de benodigde papieren beschikte. Dat was zo ongeveer de stand van zaken toen wij juli 1989 te Budapest resideerden. Er hing iets in de lucht doch niemand wist waar het op uit zou draaien.

Op de camping maakten wij kennis met onze Oost-Duitse burens, Wilfried en Maritha, een echtpaar van om en nabij de veertig. Zij waren in het gelukkige bezit van een Trabantje met een schattig eitje van spaanplaat en kunststof. Een combinatie die met westerse ogen meewarig werd bekeken, maar waar je heden ten dage op iedere camping de show mee zou stelen en op de weg daarnaartoe veel bekijks zou trekken.

Ze hadden vijftien jaar moeten wachten op hun Trabi, van de weeromstuit werd hij dagelijks geliefkoosd met een klein poetslapje. Vorig jaar waren zij met hem de Roemeense bergen doorgetrokken, 'Er musste schuften aber er hat es geschafft!' sprak Wilfried glimmend van trots. In de avonden voerden wij lange gesprekken over de toestand in de wereld. Toen wij op vertrouwelijke voet waren gekomen achtten zij de tijd rijp ons in te wijden in hun geheim. De omgeving werd zorgvuldig afgespeurd of er geen vreemde oren meeluisterde, fluisterend kwam het hoge woord eruit, na de vakantie zouden zij naar het Westen vluchten, geen spectaculaire ontsnapping maar gewoon per reguliere trein. Wilfried had in West-Duitsland nog een oude vader wonen en onder het voorwendsel van diens wankelende gezondheid hadden zij een reisvisum aangevraagd voor een afscheidsbezoek om vervolgens nooit meer terug te keren. Dat laatste hadden ze er voor de zekerheid maar niet bij gezegd. Het was een duivels dilemma geweest omdat een weerzien met hun volwassen zoon waarschijnlijk nooit meer zou plaatsvinden. Voorts lieten zij een fraai gelegen vrijstaande woning achter op een heuvelrug in Karl-Marx-Stadt (het vroegere en latere Chemnitz). Verder leven in een maatschappij waar iedere buur, collega of familielid de Stasi-spion kon zijn die je erbij lapte, was onverdraaglijk. Niemand liet het achterste van zijn tong zien, iedereen was altijd en overal op zijn hoede. Daarnaast hadden zij een onbedwingbare reislust. Een leven lang rondzwerven binnen de grenzen van het Oostblok was hun een gruwel. Omdat wij van nature voorzichtige en behoudende lieden zijn, brachten wij de mogelijkheid onder ogen dat de ingezette ontspanning binnen een paar jaar verder kon evalueren tot een punt waarop de vluchtrekenen haar geldigheid zouden verliezen, doch daar wilden zij niet van horen. Zij waren ervan overtuigd dat tijdens hun leven de DDR geen tittel of jota zou veranderen. In Juni had het staatshoofd Erich Honecker het tijdens een bezoek aan Moskou nog eens met de hand op het hart beloofd: 'die Berliner Mauer werde in 50 und auch in 100 Jahren noch bestehen'.

Begin augustus werden wij thuis gebeld door een opgetogen Wilfried. Het was gelukt! Ze woonden op kamers in Keulen, waren alles in de DDR kwijtgeraakt maar hadden nu wel de vrijheid. Zij waren beiden in Karl-Marx-Stadt leraar geweest, echter hun diploma's werden in West-Duitsland niet erkent. Ze moesten terug naar de schoolbanken en dat viel hun zwaar, heel zwaar. Een paar weken later ging de grens van Hongarije naar Oostenrijk ook open voor DDR-burgers. Gelijk een volksverhuizing verlieten duizenden Oost-Duitsers de socialistische heilstaat. Kort daarop verliep de uittocht ook via de West-Duitse ambassade in Praag. Een paar weken later liet Gorbatsjov, die ter gelegenheid van het 40-jarige bestaan van de DDR in Oost-Berlijn was, in een bezorgd prevelement weten dat het tijd werd voor hervormingen. Een grafrede voor Honecker, een feestrede voor het volk. De ban was gebroken. In Leipzig, en later ook in Oost-Berlijn, werden massademonstraties gehouden en Honecker werd aan de dijk gezet. Het waren spannende dagen indertijd.

Op de valreep van 9 november was het dan zover, de slotscene van een 28 jaar durend drama. Om 8 minuten voor middernacht gooit een ongeduldige douanier op eigen initiatief de grens alvast open, daarop volgde er meerdere. Een historische daad die anders na verloop van tijd ook wel had plaatsgevonden, alleen niet zo laat op de avond en niet op gezag van een onderknuppel. Voorafgaand aan de gebeurtenis had om een uur of zes een verwarrende persconferentie plaatsgevonden. Voor het eerst in de DDR-geschiedenis werd de bijeenkomst niet van bovenaf geregisseerd. Dat hebben ze geweten. Günter Schabowski verklaarde namens de regering abusievelijk dat de Muur zou worden geopend in plaats van de mededeling dat de uitreisregels zouden worden versoepeld. Op de vraag wanneer dat zou ingaan antwoorde Schabowski, terwijl hij druk in zijn papieren rommelde 'Das tritt nach meiner ... Kenntnis ... ist das sofort ... unverzüglich!' Toen er rond middernacht nog steeds geen nadere instructies aan de grenswachten waren gegeven, namen deze het heft in eigen handen. Daarmee was de Berlijnse Beer los. Men haalde massaal mokers en houwelen uit de tuinschuurtjes en begon erop los te timmeren. Hier en daar werd zelfs een middeleeuwse goedendag waargenomen. Het zou een wereldrecord slopen worden met het grootste aantal onbezoldigde werknemers. Het volksfeest hield weken aan. Ach, hadden onze campingburen wat meer geduld betracht, het zou ze voor de schoolbanken bewaard hebben.

Met een deel van de slagboom rammen inwoners uit Oost-Berlijn een bres in de Muur bij overgangspunt Bernauer Strasse. 11-11-1989. Foto ANP

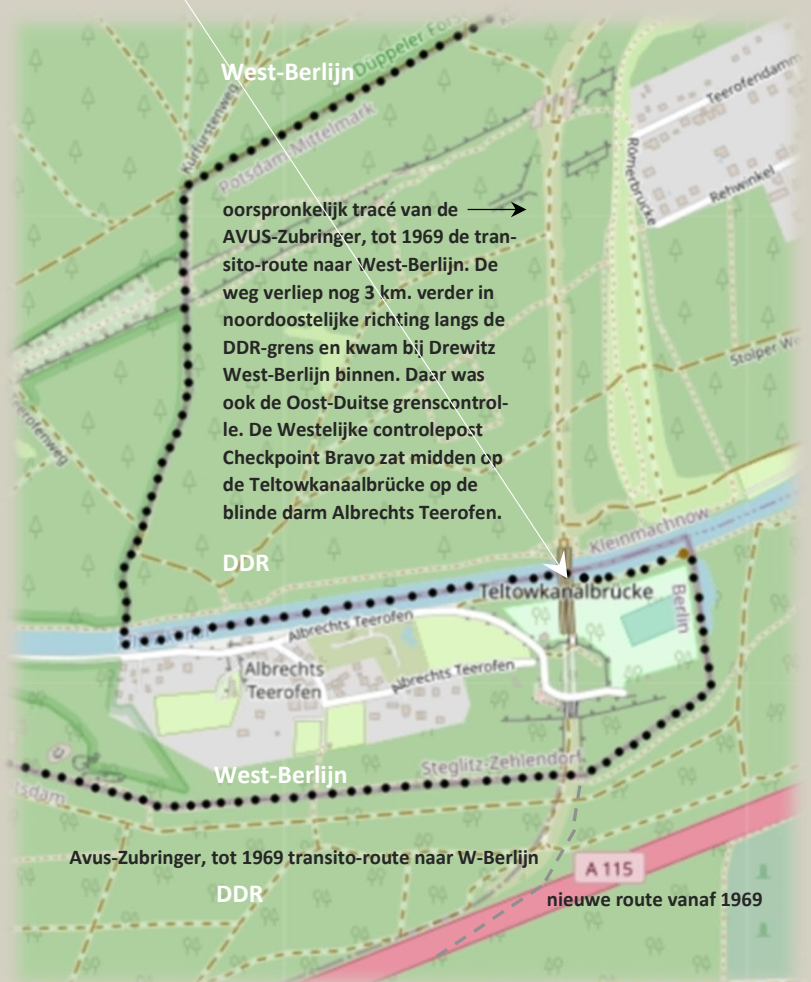
1990

Om de nieuwe situatie hoogstpersoonlijk in ogenschouw te nemen begaven wij ons September 1990 vol verwachting naar Berlijn. Bij de grensovergangen Oost-West werd je niet meer stapvoets het labyrint van slagbomen doorgeleid, je kon gewoon de doorgaande route vervolgen. Het nog aanwezige doolhof met wachttorens, muren en afrasteringen stond er aan de zijlijn wat verloren bij. Met een merkwaardige mengeling van tevredenheid en heimwee passeerden wij op kruissnelheid de oude barrières. Met de zegeningen van de doorgebroken Muur waren er toch ook wel attracties verloren gegaan.

Rita had voor ons oponthoud dit keer Camping Dreilinden uitgezocht vanwege de nabijheid van de S-Bahn, een oud spoorwegnetwerk in een wagenwiel patroon waarmee je met fiets en al geheel Berlijn kunt doorkruisen. Berlijn is net zo groot als de provincie Utrecht, met de S-Bahn kun je iedere uithoek bereiken en op je gemak terugfietsen. Eenmaal op Dreilinden gearriveerd bleek de locatie meer te bieden dan alleen S-Bahnhof Wannsee op een klein half uurtje. Tot onze bevreemding lag de camping niet op de gebruikelijke grazige weide, maar op een lange strook verwaarloosd asfalt. In de scheuren groeide hier en daar berkenbomen. Onze standplaats lag op het einde van de strook en werd door een vervaarlijk dubbel hekwerk afgesloten. Tussen het eerste en het tweede hek lag een diepe geul met daaroverheen een afgesloten stalen loopbrug. Het geheel werd geflankeerd door natuurstenen randen. Op het asfalt van de campingstrook waren nog vaag witte strepen te zien. Langzaam drong de betekenis van dit alles tot ons door, wij stonden op een voormalige snelweg en de hekwerken sloten een brug over het Teltowkanaal af. Sedertdien keken wij eerst links-rechts en dan weer links, voordat wij uit de bus stapten. Een blik op de stadsplattegrond van Berlijn leerde dat wij op de toeleidingsweg naar de wereldvermaarde AVUS stonden. Dit racecircuit is voor adepten van de autosport heilige grond. De Automobil-Verkehrs- und Übungs-Straße was de eerste snelweg ter wereld. Met de aanleg werd op initiatief van keizer Wilhelm II in 1913 begonnen. Het moest een racebaan worden maar door het uitbreken van de Eerste Wereldoorlog verkreeg de aanleg van loopgraven de voorrang. Pas in 1921 werd de weg als tolweg voor het verkeer geopend, tijdens het weekeinde kon er geracet worden. Voor het gewone verkeer werd de tol in Reichsmarken betaald, de coureurs deden dat met de inzet van hun leven. Tijdens de eerste Grand Prix van Duitsland in 1926 vielen er reeds vier doden. De autosport stond nog in de kinderschoenen en er werden vele wereldrecords gevestigd.

In 1940 werd de verbindingsweg, de zogenaamde AVUS-Zubringer, als Reichsautobahn aangelegd. De weg verlengde de AVUS naar het zuidwesten. Het kunstwerk waar wij op uitkijken overspande het kanaal, precies op de grens van Oost- en West. Daar-aan danken de brug en de weg hun vele levens. Glorieus begonnen als verlengstuk van de AVUS werden zij in 1945 oorlogsslachtoffer als de Wehrmacht de brug opblaast. De noordelijk helft van de brug lag na de deling van Duitsland op het grondgebied van de DDR en werd in 1950-1951 weer opgebouwd. De zuidelijke helft volgt een jaar later als onderdeel van het Marshall-Plan onder het motto 'Die Brücke zu Euch! Ost- und Westdeutschland gehören zusammen.' Een activistisch advies dat 36 jaar in beraad wordt gehouden maar tenslotte in 1990 toch nog wordt opgevolgd.

Tot 1969 was de AVUS-Zubringer de route waarover het transitowegverkeer liep tussen West-Duitsland en West-Berlijn. Aan de zuidzijde van de brug bevond zich de westelijke geallieerde grenspost Checkpoint Bravo. De stalen loopbrug die op de campingfoto is te zien, was de grensovergang voor voetgangers. De DDR-post lag 3 kilometer verderop waar de Autobahn niet meer meandert tussen Oost en West maar endgültig West-Berlijn binnen komt. Na de bouw van de Muur in 1961 verkreeg het gebied tussen de twee overgangen door de grenswisselingen het karakter van een gatenkaas. Naar verhouding vonden er dan ook veel geslaagde vluchtelingen plaats.

Waarschuwbord, tot 1969 op de grens in het midden van de brug, www.alertecobra.info

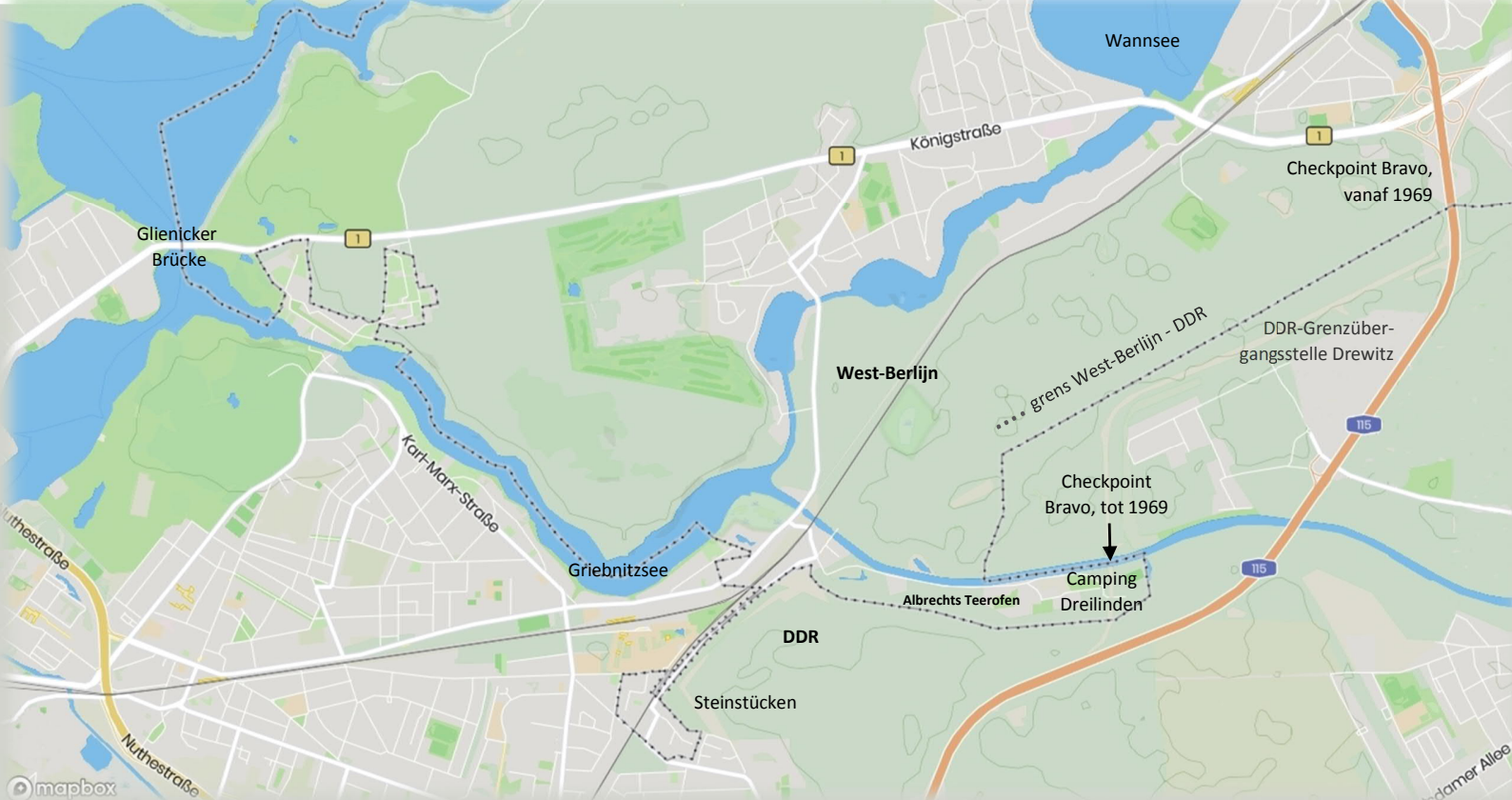
Dit was voor de DDR aanleiding een stuk van de snelweg te verleggen. Vanaf 1969 liep de transitroute nog uitsluitend over het grondgebied van de DDR. Een operatie waarmee de ziekmakende appendicitis 'Albrechts Teerofen' werd afgesneden. De oude AVUS-Zubringer werd vervolgens afgesloten waarna ook Checkpoint Bravo door de westelijke geallieerden werd verplaatst naar wat nu de A115 is. Daarna wordt het verlaten terrein in gebruik genomen als camping Dreilinden, vernoemd naar de nog aanwezige oude Raststätte die nu als receptie en sanitair gebouw dienstdoet. Ook dat was eenmalig. Intussen is het gebouw gesloopt, de camping verplaatst, het door de DDR gewraakte stuk AVUS opgenomen in de Mauerradweg en heeft de brug de status van monument gekregen. Hij wordt echter niet meer onderhouden en is voor gemotoriseerd verkeer verboden. Voor fietsers en voetgangers geldt Betreten auf eigene Gefahr.

Maar zover is het nog niet. Voorlopig is het 1990 en staan wij nog maar een koud uurtje op de camping. Ondanks het gevorderde uur stappen wij op de fiets om de Muur op deze eerste dag nog gauw even aan een inspectie te onderwerpen. Een paar honderd meter van onze standplaats verwijderd komen wij tot onze verrassing aan een muurdoorbraak. Een beeld dat wij goed kennen van de TV-journaals, doch aan deze dunbevolkte buitengrens van Berlijn niet verwacht hadden. Op de Kontrollweg in het midden van de corridor, wandelen nu buurtbewoners die de hond uitlaten, er wordt gekwispeld in plaats van gehuild. Ook wij wenden de steven derwaarts.

Genietend van de surrealistische gewaarwording te fietsen op de Todesstreifen, waar wij een paar jaar daarvoor nog naar loerden door das Guckloch in die Freiheit. Op de mangaten na die hier en daar door de burgerbevolking zijn aangebracht, is de Muur zelf nog intact, de meeste andere fratsen zijn opgeruimd of neergehaald. Wij ontmoeten menig slachtoffer van de Val, wachttorens die er met een gespleten schedel en een gebroken ruggengraad bij liggen.

De Kontrollweg ontpopt zich als een ideaal fietspad, mooi vlak asphalt, twee Trabantjes breed. De meeste wegen in de Oost-Duitse dorpen zijn van veel mindere kwaliteit of zelfs nog zandpad, maar die worden dan ook niet voor de klopjacht gebruikt. Ter hoogte van de kilometerlange corridor naar Steinstücken was weer een muurdoorbraak geforceerd, opnieuw betraden wij West-Berlijnse bodem. Bij de sectordeling van Berlijn werden hele wijken tegelijk verdeeld onder de geallieerden, de Britse, Franse en Amerikaanse sectoren gingen voortaan door het leven als West, die van de Sovjet-Unie als Oost. Wijken ontstaan veelal in een lange periode van organisch groei. Het resulterende grillige grensverloop verkrijgt, wanneer de contouren met muren worden afgezet, een bizarre aanblik. Een legendarisch voorbeeld was Steinstücken, wat indertijd in de reisgidsen als toeristische attractie werd vermeld. Een oude enclave van de West-Berlijnse wijk Wannsee in de buurgemeente Potsdam, dat in de Sovjet-sector ligt. Na jaren van gesteggel tussen Amerika en Rusland, waarbij het omsingelde stukje alleen te bereiken was via een heli-

kopterbasis, vond er een soort ruilverkaveling plaats waarna het buurtje werd ont-sloten door een nauwe straat met hoge muren. Bij het handjevol huizen op het eindpunt zagen wij borden in de tuinen die boven de Muur uittorenden met simpele doch aandoenlijke teksten als 'Hallo Nachbar!' Teruggekeerd bij de Muur-doorbraak vervolgen wij onze weg nog een klein stukje aan de Westkant en slaan

dan de Kontrollweg in tussen de Griebnitzsee en Babelsberg. Achter de Muur rijzen de reus-achtige villa's op aan de Karl-Marx-Straße. De tuinen liepen vroeger tot aan de Griebnitzsee, na de bouw van de Muur werd de oever Sperr-gebiet. Een treurige geschiedenis weliswaar, maar wij danken er intussen toch maar een piekfijn fietspad aan.

*Op patrouille over de Kontrollweg
Griebnitzsee/Karl-Marx Straße*

In 1873 ontstond het chique villapark Neubabelsberg, met als architectonisch hoogtepunt de villa's aan de waterkant. Vrijwel alle villa's aan de oorspronkelijk genaamde Kaiserstraße, hebben een veel bewogen verleden. Zo woonde er rond 1900 een groot aantal welgestelde Joodse families. Wat er gebeurde toen de Nazi's aan de macht kwamen laat zich raden. Het minst erge was nog dat de villa's geconfisqueerd werden en de straat hernoemd werd in 'Straße der SA'. Tijdens de Conferentie van Potsdam in de zomer van 1945, waarin vele afspraken werden gemaakt over de geopolitieke verdeling van Duitsland en Europa, betrokken de drie hoofdrolspelers, Churchill, Truman en Stalin ieder een villa aan de Griebnitzsee. Ook werd op deze conferentie Japan de wacht aangezegd. Toen deze weigerde te capituleren viel de bom, met instemming van alle drie de villabewoners en de inmiddels geraadpleegde Chinese president Chiang Kai-shek. Later bouwden de Communisten de Muur aan de oever en kreeg de weg haar huidige naam, Karl-Marx-Straße. In de villa's waren tijdens het DDR-regiem voornamelijk overheidsdiensten gehuisvest. Na de Wende kwam een groot deel van de landhuizen weer in particuliere handen, in de kolenschoppen van de rijken der aarde.

Blik vanaf de Griebnitzsee op de achterkant van de Karl-Marx-Straße, ca. 1920

Als wij een aantal jaren later het pad opnieuw betreden is ons goede voorbeeld van destijds gemeengoed geworden. De voormalige Kontrollweg is nu een openbaar fiets- en wandelpad. De nieuwe generatie vermogende bewoners legt zich echter niet bij de verloren privileges neer. Er ontspint zich een juridisch steekspel, de gefortuneerden wensen de oude tuingrenzen van de Karl-Marx-Straße weer in ere te herstellen, de overheid wil een openbare Uferweg. Twintig jaar na de Val van de Muur wordt het pad in 2009 opnieuw Sperrgebiet wanneer een aantal verbolgen bewoners de route met een hek afgrenzden. Door planologisch geblunder verliest de overheid de procedure. De kapitaalkrachtigen schudden vervolgens 3,6 miljoen euro uit de achterzak voor de nodige grondaankopen. Zij kunnen voortaan weer neuriënd van uit de serre naar de waterkant kuieren en - als ze daar niet verdrinken weer terug. Marx moest eens weten.

Het begint intussen danig te schemeren als we er nog ééntje nemen. Deze ligt er met de bekende kwetsuren zo verlaten bij dat Rita er maar eens solidair bij is gaan staan, het is per slot van rekening een socialistische heilstaat. Voor de zekerheid roepen we eerst nog door het raampje van de geschutskoepel 'Ist noch jemand da?' doch het blijft stil. Als we weer op de fiets stappen horen we toch nog een nadrukkelijk 'Pssst ...' Nadere schouwing van het slachtoffer levert echter niets op, als ik terugkom bij de fiets blijkt mijn achterband lek.

Noodgedwongen lopen we de vijf kilometer naar Dreilinden terug met de fiets aan de hand. De voormalige Todesstreifen doet zijn naam eer aan, het is er doodstil, verlaten en inmiddels aardedonker. De sfeer is beklemmend en wij zijn ondanks alles toch nog bedacht op aanstormende Trabantjes met herdershonden in het kielzog, en dat we er dan gloeiend bij zijn.

De volgende ochtend wreekt zich mijn verwende jeugd waarin mijn vader de bandenpech altijd liefdevol placht te repareren. Ik kwam dan pas met de handen in de zakken weer aanslenteren als het karretje prim tegen de muur stond. Mijn tot dan

toe bescheiden fiets carrière lag na mijn zestiende geheel stil en is jaren later pas door Rita nieuw leven ingeblazen. De fijne kneepjes van het rijwielherstellen waren mij dus vreemd. Het bekende rode Simson-reparatiedoosje met de metalen bandenlichters en het markeringskrijtje had ik echter wel. De volgende ochtend was het nachtelijke aandachtstrekertje spoedig opgespoord en geplakt, het terugleggen van de buitenband was nog geen sinecure. De handige bandenwippers kwamen weer goed van pas, toch was daarmee de kwestie niet uit de wereld.

Na minutenlang pompen was de band nog steeds plat. Opnieuw gedemonteerd trad de beginnersfout aan het licht, ik had met de metalen werktuigen vakkundig een tiental gaten en scheuren in de binnenband geprikt. Hier vermocht zelfs Samson niet meer baten. Maar Rita overtrof de bijbelse krachtpatser, zij toog op de fiets Berlijn in om een nieuwe band te bemachtigen. Ook dat was trouwens geen peulenschil in het dunbevolkte gebied waar wij bivakkeerden. Na een paar uur kwam zij zegevierend terug. Ik heb de trofee vervolgens met louter spierkracht in het ga-reel gekregen. Ik ben er nog trots op.

Van de band was niets meer te vrezen, die sloot als een bus. Onze nachtelijke omzwervingen waren desondanks nog niet ten einde. Bij het gat in de Muur slaan wij dit keer links af en vervolgen de Kontrollweg de andere kant op. Spoedig geraken wij aan de zuidelijke oever van het Teltowkanaal waar het patrouillepad met een smalle brug over het water wordt geleid. In het midden van de brug hebben wij naar links het uitzicht op onze eigen brug, het oude Checkpoint Bravo, naar rechts ontwaren wij door het twee meter hoge hekwerk dat aan die kant op de brug staat,

een verlaten kazerne van de grenswachten. De brug wordt geflankeerd door een wachttorens die tot ons genoeg nog overeind staat. Nu kunnen wij ook eens zien hoe zo'n schietgrage slungel er in die positie uitziet.

Nu we aan de noordzijde van het kanaal staan grijpen we de gelegenheid aan om ook eens aan de andere kant van onze brug te kijken. Via de oude overwoekerde AVUS, die binnen de grenzen van het Sperrgebiet ligt, kunnen we er komen. We naderen nu vanuit de DDR het voormalige geallieerde Kontrollpunkt. Op de brug zijn de nutteloos geworden verkeersaanwijzingen op de rijbanen nog goed zichtbaar. Een puik verfje, van Duitse makelij denk ik. Ons campertje staat er uitnodigend bij, de tralies verhinderen echter dat we ernaartoe kunnen, wat ons overigens niet deert, want aan de dichte deuren te zien zijn we toch niet thuis.

Vanaf de Teltowkanalbrücke hebben we een fraaie blik op de patrouillebrug die we zojuist zijn overgestoken. Het omfloerste, herfstige licht van het late middaguur levert zo'n romantisch, impressionistisch plaatje op, dat we ons bijna verzoenen met de bouw van de Muur.

We fietsen nog wat verder over het eenzame Sperrgebiet, een stukje voorbij de kazerne belanden wij weer aan de oever van het kanaal. Daar ontwaren wij opnieuw een brug, een oude spoorbrug waarvan de rails is verwijderd. De oprit is overwoekerd door onkruid, de houten vloer waar de rails op lag is half vergaan maar maakt al met al toch nog een stevige indruk. Wij besluiten met de fiets aan de hand de overtocht te wagen. De staat van de vloer wordt slechter naarmate wij de overkant naderen. Ik zoek voorzichtig mijn weg, het vermolmd hout vertoont hier en daar gaten waardoorheen het ominieuze kanaal mij toelacht. Het loopt mij dun door de broek, maar het is te laat om terug te keren. Als we weer op vaste bodem staan verzucht ik dat wij onder geen beding dezelfde weg terugnemen. Rita kijkt zij mij bevreemd aan, zij heeft blij om zich heen kijkend nergens weet van gekregen en is nog helemaal droog onder de armen. Nu, 32 jaar na dato bevrage ik Google naar de wederwaardigheden van de brug en verneem dat het de Brücke der Friedhofsbahn was en dat zij inmiddels is gesloopt.

www.komoot.com

www.tagesspiegel.de

Gebouwd in 1913 was het een oorlogskindje dat later onfortuinlijk kwam te liggen in het Sperrgebiet dat door de nasleep van de volgende oorlog zou worden gebaard. Ik tref beelden aan uit 2011 die laten zien hoe deplorabel de toestand in de tussentijd is geworden. Bij ons lagen de meeste dwarsplanken er nog, zij het in slechte staat. Als ik zwaar getafeld heb speelt de brug in mijn dromen nog wel eens een hoofdrol, zij doet dan haar naam veel eer aan. We pedaleren verder, op weg naar huis, doch komen het gebied niet meer uit. Dezelfde weg terug had ik gevetood. Rita, die mij altijd feilloos overal naartoe loodst, kijkt vertwijfeld op de kaart. Alle doorgaande wegen en paden op de plattegrond lopen zich in een opleving van de Todesstreifen te pletter tegen de Muur.

De avondstond valt, minder onverwacht dan de Muur, doch even onvermijdelijk. Eindelijk vinden wij in het pikkedonker een opening en betreden opgelucht de bewoonde wereld. In een merkwaardige kruising tussen een louche bar en een ijs salon kunnen wij nog net voor sluitingsuur een koffie bemachtigen. Langs onze neus weg informeren wij waar we eigenlijk zijn. Dat blijkt nog vele kilometers van huis, maar de route staat dit keer ondubbelzinnig op de kaart. Rond middernacht bereiken wij de camping op het wormvormige aanhangsel, aan de zuidzijde van de brug dit keer. Niets staat de toegang tot de bus nog in de weg.

Bij de DDR-Grenzübergangsstelle Drewitz staat langs de ommuurde A115 een oorlogsmonument, gewijd aan het roemrijke Sovjet-leger. Op een gigantische betonnen sokkel poseert in een hanige houding de eerste Russische tank die in 1945 Berlijn binnenreed, de vuurmond gericht op het centrum van Berlijn.

Het Westen laat zich intussen ook niet onbetuigd. De Val was nog geen jaar oud toen wij op de Autobahn naar onze vakantiebestemming langs het oorlogsmonument kwamen. Het DDR-regiem was nog niet eens uit de

ouderlijke macht ontzet, of langs de A115 stonden de schreeuwerige reclameborden al in het gelid en wedijverden met de tank om de aandacht. Maar goed dat Rita het tafereel fotografisch vastlegde, want een maand later zou het voertuig worden gerepatriëerd. Het opruimen van onwelgevallige monumenten ging destijds een stuk sneller dan heden ten dage. De dag na ons nachtelijke dwalen fietsen wij via de Kontrollwegen, die inmiddels al een beetje familiair zijn geworden, door het bos- en heidegebied en bereiken na verloop van tijd het nog net niet onttakelde monument. De burgerlijke slopers hebben al wel flink huisgehouden. Het nieuwtje is er kennelijk alweer af, er is geen levende ziel meer te bekennen.

Er is meer Muur verdwenen dan er aan brokstukken op de grond ligt. De van het geloof gevallen communisten hebben de handelsgeest snel onder de knie gekregen.

De volgende dag fietsen we over de Glienicker Brücke naar Potsdam in het paradijselijke meren- en paleizengebied. De stalen brug verbindt Potsdam met West-Berlijn, het IJzeren Gordijn liep over het midden van de brug. De beruchte witte streep op de grens was regelmatig het decor van speelfilms en journaalbeelden als er tijdens de Koude Oorlog weer eens een spionnenruil op poten werd gezet. Nog in 1986 vond er een ruil plaats waarbij de hele wereld toekeek. De Russische dissident Anatoli Sharansky, twee DDR-burgers en een Tsjech werden geruild tegen vijf agenten van de KGB en de Poolse geheime dienst.

*Hedendaags beeld van de Glienicker Brücke,
www.wikipedia.com*

Op de luchtfoto is te zien dat de linker- en rechterbrughelften van kleur verschillen. Het onderhoud van de brug was bijna een casus belli geworden als in 1980 toch nog een compromis wordt bereikt. West en Oost zullen voortaan ieder hun eigen helft onderhouden. West-Berlijn kiest voor het schilderwerk de klassieke koperoxide kleur, de DDR gaat voor het veel lichtere, zeepdooskleurige groen. Dat paste beter bij de Trabantjes. Op de Glienicker Brücke heeft Rita zich nog een tijdje bij de witte grensstreep opgesteld, louter en alleen om eens te zien met welk bod de mogendheden over de brug zouden komen, maar de ruilbeurs was al gesloten.

Spionkruik in 1986,
foto's 1 t/m 4: www.gettyimages.be

De Val had toch maar veel goeds gebracht, wij konden gewoon op de fiets de grens over. Het bezoek aan Potsdam lonkte. Voor de monumentale Pruisische kazerne in het centrum van de stad, waar sinds de oorlog Russische militairen huisden, groepten de uitgerangeerde soldaten bijeen. Omdat de Antifaschistische Schutzmauer was gevallen en de Koude Oorlog goeddeels was gesmolten, waren de manschappen ontheven van alle militaire taken. Doelloos lummelden zij wat rond de kazerne. Ook de toezichthoudende Volkspolizei, die tot voor kort alomtegenwoordig was, zat werkeloos thuis. De betoverende koninklijke- en keizerlijke paleizen in de stad, op de heuvels en langs de waterkant deden het echter nog als vanouds. Zij werden door de DDR zo op het oog redelijk goed onderhouden. In West-Berlijn konden groepsreizen per touringcar worden geboekt naar het beroemde paleis Sans Souci van Frederik de Grote. De visuminkomsten en entreegelden vormden een welkome melkkoe voor de kwakkelende DDR-economie.

Het kon echter ook anders. Bebouwing zonder toeristische betekenis, zoals de huisvesting van burgers, werd niet of nauwelijks onderhouden. Dat de eigen bevolking daaronder leed was van geen belang, een futiliteit die niet telde. Zo zagen wij in de wijk Babelsberg tot op het bot verkrotte villa's. De architectonische hoogstandjes voor de gegoede burgerij uit de Gründerzeit waren na de communistische ommekeer in gebruik genomen als Mehrfamilienhäuser. Gegeven het staatsbestel begrijpelijk, men had echter geen maat gehouden. Er was te veel volk ingepropt en in de begroting van de centraal geleide planeconomie was de post onderhoud vergeten. De verwaarloosde tuinen stonden vol brommertjes en een enkel Trabantje. Overal lag afval, afgeschreven huisraad van jaren her lag hoog opgetast tussen de opgeschoten heesters. Daken waren opgelapt met golfplaten, stucwerk was vrijwel overal van de muren gevallen waardoor weer en wind vrij spel hadden op het onberaapte metselwerk. Menig dakgoot was in zijn geheel weggerot, uit de naakte gevels staken, als vermanende vingers, alleen nog de roestige ijzers waar ze ooit mee waren verankerd. Gewend aan de Nederlandse sloopwoede zagen wij geen toekomst meer voor de bouwvallen. Bekommerd fietsten wij door de oude villawijk in het tempo waarin men voor het laatste afscheid langs een opgebaarde schuifelt. Als wij een paar jaar later opnieuw door de wijk komen zien wij hoezeer wij ons in de Duitse volksaard hadden vergist. Het wonder van de wederopstanding had zich voltrokken. Duitsers hebben meer historisch besef en zijn romantischer dan de verzameling nuchtere kruideniers in ons eigen land. Kosten nog moeite waren gespaard om het verloren gewaande erfgoed te bewaren. Sommige panden werden opnieuw particulier bewoont, anderen waren met behoud van karakter getransformeerd tot luxe appartementen. Zowel de ene als de andere woonvorm was daarna niet meer weggelegd voor het gemene volk. Dat mechanisme is dan weer wel in beide landen hetzelfde.

Des anderendaags melden wij ons op S-Bahnhof Wannsee, om met fiets en al scheeps te gaan naar station Friedrichstrasse in het centrum van Oost. Lijnen uit zowel Oost- als West-Berlijn doen het station aan, niet alleen nu, maar ook in de tijd dat het IJzer-

en Gordijn nog intact was. Onmiddellijk na de bouw van de Muur werden de overstappunten omgebouwd tot onneembare barrières. Van de doorlopende lijnen werd een stuk rails verwijderd om de machinisten niet in de verleiding te brengen tot grensoverschrijdend gedrag. Perrons werden hermetisch van elkaar gescheiden, het hele beveiligingsarsenaal werd van stal gehaald: automatische stroomonderbrekingen, hekken, tralies, wachttorens, gewapende grenswachten en permanente surveillance van de Staatsveiligheidsdienst. Aan het begin en het einde van de boogvormige stationskap was, hoog boven de perrons over de hele breedte, een loopbrug aangebracht. Toen wij bij ons bezoek in 1985 op doortocht het station binnen reden stonden daar grenswachten op met machinegeweren in de aanslag. Zacht kuchen kon nog, niesen werd ontraden maar was wel toegestaan, mits niet te theatraal, want dan kon niemand voor de afloop instaan. Eenmaal uitgestapt werden wij door Stasi-agenten door een nauw gangenstelsel geëscorteerd naar het volgende perron. Een luguber tochtje dat goed paste in ons toenmalige gevoel te figureren in een avonturenboek. Nu, vijf jaar later, is er niets meer van te zien. De plaatselijke gebruiken zijn gepacificeerd, we mogen ons zelfs per fiets verplaatsen.

We nemen de gelegenheid te baat door de weg in te slaan naar Alexanderplatz. Aldaar zetten wij ons eerst maar eens neer op een terras, om de na-oorlogse Oostblokbebouwing van het plein in alle rust te verwerken.

Op de bestelling 'Zwei Bier bitte' serveert de ober naar goed Duits gebruik twee halve liters. Hij rekent voor dit royale gebaar slechts 50 Pfennig per glas. Vervolgens gaan we op weg naar het Sowjetisches Ehrenmal in het Treptower Park. Naar verluidt een monument van monsterachtige proporties in het karakteristieke Socialistisch Realisme van de Sovjet-Unie, wat wij opvatten als een krachtige aanbeveling. Bij de ingang van het park stonden verbodsborden voor fietsers. Wij zijn rechtgeaarde Hollanders en gewoon ons van die dingen niets aan te trekken. Op de bospaden werd op gezette afstanden de waarschuwing nog eens herhaald. Ook wij persisteerden en traptten lustig verder, tot wij door een schril fluitje tot staan werden gemaand. Een in DDR-snit geüniformeerde parkwachter trad streng op ons toe, doch wij speelden de vermoorde onschuld. Borden? Wat voor borden, bij de ingang stond niks, verderop trouwens ook niet. De houding van de functionaris veranderde op slag van aanklager in gedaagde. We moesten het hem maar niet kwalijk nemen, alles veranderde tegenwoordig zo snel dat hij het ook niet meer wist. Wat gisteren nog verboden was, werd vandaag toegestaan. Van zijn zekerheden beroofd gebaarde hij verongelijkt dat wij verder konden fietsen. De arme man was zo in verwarring dat wij er later wroeging over hadden.

luchtfoto: www.nuernbergluftfoto.de

detailfoto poort met beeld: www.adb-berlin.de

detailfoto tableau's: www.gettyimages.nl

Op de terugweg doen we Alexanderplatz nog een keer aan. Op hetzelfde terras bestellen we andermaal twee bier. Dit keer brengt de ober twee Mark per glas in rekening. Alleszins redelijk, toch zijn wij nieuwsgierig waar het prijsverschil vandaan komt. De ober zegt met een guitige blik 'Heute Morgen war es noch Ostbier. Das ist ausverkauft. Jetzt haben wir Westbier'. Die komt er wel in de nieuwe economische orde.

In 1961, tijdens de eerste inleidende bewegingen tot de bouw van de Muur, nam de jonge DDR agent Conrad Schumann de gelegenheid waar met een welgemikte sprong over het prikkeldraad naar het Westen te vluchten. Een vlucht avant la lettre. De sprong werd toevallig gefotografeerd en ging de wereld over als Der Mauer-springer. Het beeld groeide uit tot het symbool van de Koude Oorlog. De foto is in 2011 door de UNESCO tot werelderfgoed verklaard. De gedenkwaardige gebeurtenis zelf vond plaats vanuit een zijstraat naar de Bernauer Straße, een straat die nog vaak van zich zou laten horen. Aan één kant stonden de woningen in de Sovjet-sector, de straat zelf lag in de Franse sector. Bij de oprichting van de Muur werden de voordeuren van de huizen van binnenuit gebarricadeerd. Dit leidde tot een uittocht van de bewoners die met wat schamele bezittingen via de ramen het pand verlieten, in loop-pas.

Bernauer straße 1961, foto's 1-3: www.anderetijden.nl

Op de middelste foto is te zien hoe een oude vrouw zich uit het raam van een bovenhuis laat zakken. Een DDR-agent probeert haar aan de armen terug te trekken naar de Sovjetsector terwijl vrije burgers in de Franse sector aan haar benen sjorren. Gelukkig voor de dame in kwestie is het niet zo ver gekomen dat iedere sector zijn deel kreeg. Daarna worden de deuren en vensters in allerijl dichtgemetseld, iets later worden de woningen ontruimd en weer wat later zekerheidshalve tot op de bodem afgebroken. Dan wordt er toch ook weer opbouwend werk verricht. Op de vrijgekomen strook grond verschijnt de Muur, in vol ornaat. De meest voor de hand

liggende manier om dan nog over te steken loopt ondergronds, en daarin heeft de Bernauer Straße het record. Ze waren daar aan de boorden van de straat niet de eerste, wel de volhardendste. Welgeteld negen tunnels, waarvan drie succesvol. Negentig personen vonden de vrijheid voordat de tunnels werden opgerold. Eén van de ondergronden stond model voor de Fernsehfilm Der Tunnel uit 2001.

Niet alleen de burgerij werd ingeperkt, ook de clerus verloor bewegingsvrijheid. De Versöhnungskirche lag pontificaal binnen de rooilijnen van het sloopgebied en werd door het DDR-regiem geëxcommuniceerd. Ze waagden het aanvankelijk niet om de kerk neer te halen. Daaraan danken wij het bizarre beeld van een onbereikbaar godshuis midden op de Todesstreifen. In 1985 werd 's heeren woning alsnog opgeblazen. Het is maar te hopen dat Hij niet thuis was.

1961-1985 Versöhnungskirche Bernauer straße, midden in de Todesstreifen
www.commonswikimedia.org

*januari 1985,
profetische val
van de toren, vier
jaar later krijgt de
Muur een beurt.
Dat doet vrij wat
meer stof op-
waaien*

Onwetend van al deze wederwaardigheden maken wij op onze eindeloze fietstochten over de Berlijnse Kontrolstreifen pas op de plaats om een kiekje te schieten. Bij toeval doen we dat op een iconische en veelbewogen locatie, Bernauer straße. Tweeëndertig jaar later word ik dankzij Google alsnog de lotgevallen van de straat gewaar. Ik vind zelfs een foto van dezelfde stek, van tien jaar voor onze fotosessie.

De prenten tonen een stuk Bernauer Straße dat aan alle hiervoor gememoreerde gebeurtenissen deelachtig was. Voortvluchtige venstergangers, tunnelprojecten en de Mauerspringer. Op de foto uit 1980 is nog de torenspits te zien van de Versöhnungskirche, op onze foto uit 1990 is die al vijf jaar hemelen.

1997, Monument der Mauerspringer in de buurt van de historische locatie, 3d weergave van de foto uit 1961. Het beeld is intussen verplaatst naar de Brunnenstraße, www.en.wikipedia.org

Ook tegenwoordig staat de Bernauer Straße nog in het teken van de Muur. Grote delen van de oude kaalslag zijn niet opnieuw bebouwd. Een deel van de oorspronkelijk Todesstreifen is behouden en als Gedenkstätte Berliner Mauer ingericht. Uit de puinresten van de kerk is op de oorspronkelijke locatie een modern kapelletje gebouwd. Mocht Hij de ontploffing al hebben overleefd, dan is Hij in ieder geval kleiner gaan wonen.

Als wij verder willen fietsen zie ik dat één van de lantaarnpalen het klepje heeft laten vallen dat het inwendige beschermt voor onbevoegde handen. Daar ik toevallig net een paar beschikbaar heb, kan ik de verleiding niet weerstaan, en draai er een porseleinen stoppendop uit. Een praktisch souvenir dat in onze eigen elektriciteitskast de zondige dop zal bewaren voor de schroothoop. De Westerse doppen hebben op de buitenrand van het glazen venster een poortje waarvan de vorm doet denken aan het klassieke muizenholletje in een muurplint. De DDR-dop verloochend zijn afkomst niet en is hermetisch gesloten. De Muur heeft 29 jaar standgehouden, na het faillissement is de dop bij ons alweer 32 jaar in betrekking. Opgeteld ruim voldoende dienstjaren voor een welverdiend pensioen, dat is er evenwel nooit van gekomen. Hij heeft zijn oude vak intussen niet verleerd en doet vandaag de dag nog precies waar hij destijds voor is gemaakt. In al die jaren is er niet een ontsnapt, wel zijn er een paar voortijdig overleden.

Bernauer Straße, Berlin 1990

Bosweg 7, Velp 2022

1991, het zuiden van oost

Eén dag voor de Duitse eenwording op 3 oktober 1990, gaan wij weer huiswaarts, om acht maanden later terug te keren. In de zomer van 1991 reizen wij door het zuiden van Oost-Duitsland en komen in de ban van het landschap, de dorpen, de steden en niet in de laatste plaats de ontwapenende, alomtegenwoordige vriendelijkheid. Wij zien ook de zegeningen van een stabiele, of zelfs wat teruglopende bevolkingsomvang. Een weinig belichte kant van het vraagstuk. Sinds 1900 wonen er een kleine 14 miljoen mensen. Dat is vandaag de dag nog zo, in West-Duitsland is de bevolking in die periode meer dan verdubbeld, Nederland is zelfs 3,5 keer over de kop gegaan. Het gevolg is dat bij ons bijna iedere stad of dorp, zijn eigen Arnhem-Zuid heeft. Na-oorlogse verstedelijking die qua omvang de oorspronkelijk oude kern overschaduwde. Niets van dat alles in Oost-Duitsland, afgezien van een beperkt aantal steden waar het DDR-regiem de industrie samenbalde en het bijeen gedreven arbeidersvolk opsloeg. Daar verrees de Plattenbau.

Plattenbau in aanbouw te Jena, 1968. Postkarte DDR, www.jenaer-nachrichten.de

Ze waren er nog trots op ook, zoals blijkt uit een schaamteloze ansichtkaart in plaats van de doofpot. De rest van het land ademde de sfeer van 100 jaar geleden. Je hoefde je bij de nadering van een oud stadje of schilderachtig dorpje niet eerst door een ring van industrieterreinen en lelijke revolutiebouw heen te werken. Je fietste zo van het platteland of de vrije natuur de romantiek in, schandelijk verwaarloosd, dat wel, maar voilà, het schouwspel was er niet minder om. Van niets werd de moeite genomen het af te breken, niet de oude vervallen en dicht getimmerde woningen en evenmin de reeds lang gesloten

chemische fabrieken. Na de Wende werd het meeste liefdevol gerestaureerd, behalve de fabrieken. Zij die nog produceerden werden veelal gesloten wegens een hopeloze mangel aan concurrentiekracht, daarna begon de grondsanering. De herbouw van het wereldberoemde oude barokke centrum van Dresden was een prestige-project van de DDR. Bij ons bezoek in 1991 was het centrum nog een samenraapsel van puinhopen, ruïnes, bouwputten, voorbeeldige restauraties en voltooide herbouw. Uit de as van 1945 herrijst gestadig de oorspronkelijke barokke binnenstad.

zomervakantie 1991

Het monnikenwerk heeft gelukkig niet onder de Wende geleden. Het wordt gewetensvol voortgezet. Ook de Elbe stroomt nog door het centrum. Langs de westelijke oever liggen, een paar honderd meter breed, de onbebouwde uiterwaarden. Het landschap is vlak. Achter de uiterwaarden beginnen de uitgestrekte villawijken uit de fin de siècle, afgewisseld met de grauwe betonkolossen uit de Oostblok tijd. De oostelijke oever biedt een geheel andere aanblik. Hier beginnen de uitlopers van de Sächsische Schweiz. Een betoverend miniatuurgebergte waarvan de grillig gevormde rotstoppen, zelfs in het hart van het gebied, nooit hoger reiken dan een meter of drie- vierhonderd. Maar langs de oostelijke oever in Dresden is het nog een langzaam oplopende, vriendelijke heuvelrand. Om de paar honderd meter staat een oud paleisje. Veel arcades en afgebrokkelde tuinbeelden. Daarvoor, op de steil aflopende terrassen naar de Elbe, liggen verwaarloosde wijngaarden. Op de Elbe zelf worden de lijndiensten onderhouden met de historische stoomraderboten. Aan weerszijden van de oever loopt een fietspad, het ene zwoegt omhoog, het andere meandert lui door de vlakte. Na zeven kilometer bereik je de rand van de stad, die wordt afgesloten met een monumentale stalen brug uit de tijd van Eifel. Aan de voet ligt op de gemakzuchtige route de Schillergarten, een ouderwetse Biergarten, beschaduwd door machtige kastanjabomen.

Op de andere oever kijken de sportieve fietsers vanuit de hoogte bezweet en dorstig op ons neer. Zelfs op die afstand moet de maat van de bierglazen die men ons voorzet, een diepe indruk maken. Op het terras zitten wij op de bekende spartaanse biergartenbanken rug aan rug met twee Oost-Duitse cultuurpessimisten. Zij liggen merkbaar al een fiks aantal glazen op ons voor, horen ons Nederlands praten en schuiven bij ons aan tafel om de wereld eens flink door te zagen. De jongste, van rond de dertig, is het verste heen, hij bezigt een emotionele betoogtrant, de oudste van in de veertig is meer filosofisch van aard. De wijsgerige is uiterst somber gestemd over de toekomst van de DDR. De werkgelegenheid brokkelt af in het tempo waarmee de Muur wordt afgebroken, de werkloosheid en de armoede stijgen onrustbarend. Hij ziet voor zijn generatie geen perspectief, het tij is niet te keren. De jongste is het Hoogduits nauwelijks machtig. In weerwil van zijn manhaftige pogingen vervalt hij regelmatig in een onverstaanbaar Dresdens dialect. Iedere keer als hij beseft dat het voor ons Bargoens is geworden, onderbreekt hij geschrokken zijn betoog en vraagt vertwijfeld 'Verstehst du mich noch?' Die zin wordt in de loop van de middag nog vaak vernomen. Op de vraag wat onze bestemming na Dresden is, raakt hij buiten zinnen, 'Spreewald' roept hij in verrukking, 'Spreewälder Gurken!' Hoeveel potten wij van de ingemaakte augurken denken in te slaan? Als hij het antwoord verneemt is hij sprakeloos, de rest van ons samenzijn zal hij, met tussenposen hoofdschuddend voor zich uit mompelen 'Sie gehen in den Spreewald und kaufen keine Gurken!' Het moet met de DDR wel erg gesteld zijn wanneer ingelegde augurken het toppunt vormen van culinair genoegen.

Uren later nemen wij broederlijk afscheid. Wij kunnen ons inmiddels aardig meten met de kennelijke staat van de dialecticus en de filosofische inslag van de diepzinnige.

Ansichtkaart Schillergarten te Dresden, rond 1990

Het herbouwde centrum van Dresden, situatie 2022, www.stedentripper.com

Na Dresden, in het uiterste zuiden van Oost-Duitsland, belanden wij op weg naar Berlijn in het Spreewald. Een lieflijk landschap met twee gezichten. Dat met zijn vele waterlopen en karakteristieke brugjes, doet denken aan Giethoorn, het andere vertoont - door het kleinschalige, agrarische coulisselandschap - verwantschap met de Achterhoek. De Havel stroomt met gulle, veelvingerige hand door de landstreek. Op het vlakste deel vervalt het terrein over een lengte van 70 kilometer slechts 15 meter. Zo'n rivier ziet dan zijn kans schoon en vertakt zich in de gestage gang door het gebied in duizend en één waterloopjes.

www.enviearth.com

Fietsend door de lommerrijke dreven van het Achterhoekse deel, stuiten wij op een curieus verkeersbord. Het is geen uiting van activisten, zoals bij ons het populaire ban-de-bom symbool, maar een officieel, in het verkeersreglement opgenomen bord. Hoe moeten wij dit verstaan, is het een plaatselijk verbod, bedoeld voor militairen die het voertuig van de zaak voor woon-werkverkeer mee naar huis mogen nemen, of is het bedoeld om de NAVO te zijner tijd te stuiten, een ultieme poging de vijandelijke opmars een halt toe te roepen? Tot hier en niet verder!

Nog piekerend over het vraagstuk doemt tussen de landerijen een tot herberg verbouwde boerderij op. Het is lunchtijd. Ook een blonde Duitse halve liter zal wel beklijven denken wij. We nemen plaats op het zonovergoten terras en spreken de standaardzin uit die ons zo goed afgaat, 'Zwei Bier bitte.' De goedgehumte herbergier heeft het postuur van iemand die niet alleen het goede leven afrekent, maar

daar ook deelachtig aan is. Hij neemt de bestelling met een hoffelijk knikje in ontvangst en verschijnt even later met drie goed gevulde glazen van het gehoopte formaat. Ik verheug mij al in de plaatselijke gebruiken, maar dan schuift hijzelf aan met het bonusglas in de hand. Of het goed is dat hij er even bij komt zitten, wij zijn in het 20-jarige bestaan van de herberg zijn eerste buitenlandse gasten. Hij wil graag weten waar wij vandaan komen, Italië vermoedt hij. Tien dagen fietsen door de voormalige DDR, waar sindsdien de zon schijnt, heeft ons een kleur bezorgt die hij onbewust aan zuiderlingen voorbehoudt. Het flamboyante shirt van Rita en mijn zonnebril doen de rest, maar met Hollanders is hij ook tevreden. Wij bespreken de politieke ommekeer en hij verhaalt uitvoerig hoe het eraan toeging en wat zijn hoop en vrees voor de toekomst is. Dan vraagt hij wat wij willen eten. Wij willen wel een Strammer Max en moeten uitleggen wat dat is. Even later verlaat gemoedelijk pruttelend een Trabantje van het type kattenbak het erf. Hij ziet onze vragende blik en meldt glunderend dat zijn vrouw de benodigde eieren gaat halen bij de naastgelegen boerderij. Zo ging het er in het Oosten aan toe indertijd.

De campings in Oost-Duitsland waren een belevenis. Het hoogtepunt troffen wij aan op onze volgende halteplaats. In Lehnin, een dorpje zo'n 70 kilometer zuidoostelijk van Berlijn, was onze camping alleen te bereiken over een kilometerslang zandpad, zo mul en geel als het strand boven de vloedlijn op een zomerse dag. Een bezoeking voor fietsers, evenals het camping sanitair voor de behoeftige mens. In een voormalige varkensschuur was met minimale ingrepen een washok gecreëerd. De trog was blijven zitten en diende als collectieve wastafel. De douche was huisvlijt in optima forma. In de hoek van de ruimte was hoog tegen de muur een antieke boiler gemonteerd. Aan de onderkant zat een afsluiter die je kon bedienen door aan een ketting te trekken. Aan het uiteinde van de afsluiter was een oud conservenblik gesoldeerd. In de bodem waren met een spijker gaten geprikt waardoor het artefact zich als een ouderwetse plonskop kon voordoen. Wie in de open, gemeenschappelijke wasruimte niet onder de douche betrappt wilde worden moest maar een incourant uur uitzoeken en er het beste van hopen.

Dat alles was nog heilig bij het privaat. In een gammel houten hokje een eindje verderop, was boven een diepe kuil een houten bank getimmerd. In het zitvlak was een ruwe cirkel gezaagd waarop je behoedzaam moest plaatsnemen, want de grootte was afgestemd op Duitse derrières, en daar staat geen maat op. Om het gedeponeerde te neutraliseren werden er grote hoeveelheden chemicaliën in de beerput gestort. Dit leverde een melange op van een onbeschrijfelijke stank.

Ingeblikt kon de lucht zo gepatenteerd worden en als onfeilbaar braakmiddel in de handel worden gebracht. Voordat wij de plaats des onheils bezochten werd er dan ook geruime tijd moed verzameld. Als de aandrang ten slotte te machtig werd, moest het onvermijdelijke volbracht worden. Reeds bij de nadering van het hokje kondigde de eerste antiperistaltische bewegingen zich aan. Je adem inhouden tijdens de verrichtingen gaf slechts tijdelijk verlichting. Het is maar weinigen gegeven binnen de kortstondige duur van één ademteug het hele proces naar genoeg af te ronden. Wat dan nog restte was te ademen door de mond, doch ook dat was door lijfelijke weerzin eigenlijk niet te doen.

De laatste dagen van ons verblijf in de Oost brengen wij weer door in Berlijn. Een camping aan de Müggelsee in het zuidoosten van de stad, een landelijke hoek die wij nog niet kennen, dunbevolkt, veel landbouw, bos en water. Van daaruit geraken wij via een naburig S-Bahnhof weer soepel in het centrum van de stad. Bij ons bezoek aan Oost-Berlijn in 1985 doorkruisten wij met de auto de Karl-Marx-Allee en waren onder de indruk van de ruim twee kilometer lange, na-oorlogse bebouwing in uniforme stalinistische stijl. Door de vorm, de zuilen en de vele tierelantijnen ook wel Russische suikertaart-architectuur genoemd. Dat willen we nog wel eens zien, in vertraagde opname dit keer. Wij stappen een paar stations eerder uit en fietsen onze neus achterna, dan eens links, dan weer rechts, maar altijd in de richting waar Rita de Allee vermoedt. Aan de eindeloze rij sobere flatgebouwen lijkt geen einde te komen. Net als de twijfel toeslaat of we wel de goede kant op keutelen, ontwaren we achter een onderdoorgang van een eenvoudige bouwmassa, een brede Allee met tierelantijnen. Eureka! Wie had ook kunnen bevroeden dat de achterkant van de pronkallee het aanschijn had van eenvoudige Plattenbau. Ik begrijp nu ook waarom wij destijds niet op de fiets mochten. De Allee was bedoeld om indruk te maken

op de rest van de wereld met parades en vendelzwaaien, de achterkant was voor de DDR-burgers, hun natuurlijke habitat. Wij halen intussen ons hart op in de chique Karl Marx Buchhandlung. De massief eikenhouten kasten staan vol nieuwe en antiquarische boeken. Een tiental daarvan verhuizen naar onze fietstas. De indrukwekkende winkelruimte is ingedeeld in genres door zuilen en bogen, het stucwerkplafond is 4,5 meter hoog. Maar het meest overrompelende was nog het contrast met de doorsnee middenstand die wij op het platteland en in de dorpen zagen. Kleine, slecht onderhouden panden waar de neringdoende naamloos door het leven gaat.

Het winkelopschrift ging nooit verder dan de aard van het gebodene. Het mooiste zijn nog de supermarkten, die voeren slechts het banale begrip Konsum op de gevel. Ten tijde van de DDR heerste er schaarste aan van alles en nog wat, het was dus maar de vraag of het ervan kon komen. Vandaag is het ons in ieder geval wel gelukt. De rest van de dag pedaleren wij tevreden door Oost-Berlijn. Dan keren we terug naar de camping, het zit erop. Morgen naar huis.

Oorspronkelijke foto's:
www.flickrriver.com,
www.wikipedia.de,
www.viewegerback.de,
www.printerest.com,
www.radio2.be

1991, het noorden van oost

Twee maanden later zijn we alweer terug. We schrijven augustus '91 en bereizen dit keer het noorden van Oost-Duitsland, langs- en onderlangs de Oostzeekust, om ten slotte weer te eindigen in Berlijn. Onze eerste pleisterplaats bevindt zich op de grens van Oost- en West-Duitsland, in Travemünde, waar de tweespalt door de monding van de Trave liep. Vanaf de veerpont naar het schiereiland Priwall, fotograferen we op een sombere grijze dag de twee kanten van de herenigde medaille. Aan de Westkant de levendige kade van het oude Hanzestadje, aan de Oostzijde het verlaten voormalige strandbad. Zij symboliseren de eertijdse verschillen in burgerlijke vrijheid. Sinds 1961 was er aan de Oostzijde nog slechts een handjevol volk te vinden. Verspieters in wachttorens hadden de plaats ingenomen van een vrolijke menigte badgasten en fleurige strandhuisjes.

Op het schiereiland zijn de grensbarrières nog ten dele aanwezig, wachttorens op het strand, wat verderop de Kontrollweg met overdreven straatverlichting. De bijbehorende afastering is intussen opgeruimd. Een weg, die door de Muur werd afgesneden, is weer doorgetrokken en voorzien van jonge laanbeplanting. Het levert een sprekend, maar troosteloos grafisch lijnenspel op, voorzien van een piekfijn fietspad, dat dan weer wel.

De Oost-Duitse deelstaat Mecklenburg-Vorpommern loopt van de West-Duitse grens bij Travemünde, tot aan Polen. Langs de Oostzee bevinden zich de oude Duitse badplaatsen, onder de kustlijn ligt een fabelachtig merengebied. Meer dan 1000 stuks, Friesland zou er patent op aanvragen. Bij onze volgende halte logeren wij op een camping vlak bij de hoofdstad Schwerin.

De camping aan de Schweriner Innensee, wordt voornamelijk bevolkt door Oost-Duitse Dauergäste. Zij huizen in schamele onderkomens langs de oever van het meer. Wij zijn gestationeerd op het binnenterrein. Behoudens de looppaden naar het washok wordt het gras niet gemaaid. Samen met het welig tierende onkruid zijn dit de enige schepsels die onder het DDR-regiem in vrijheid hun gang konden gaan. Deze dag, de 19de augustus, begint druilerig maar zal spoedig meer kleur krijgen, van opwinding wel te verstaan. Rita is al bij de washokken geweest als ik mij iets na negenen weer bij haar voeg. Zij verhaalt van een hevig geëmotioneerde Duitser die zojuist op de ramen heeft geklopt. Heftig gesticulerend maakt hij duidelijk dat de deur open moet. Als aan zijn wens is voldaan meldt hij opgewonden dat er te Moskou een coup is gepleegd. De noodtoestand is afgekondigd, tanks rollen door de straten, er zal oorlog komen, het IJzeren Gordijn zal zich weer sluiten, de restauratie van de DDR is aanstaande. Als hij leeggelopen is snelt hij totaal verregaand naar het volgende onderkomen om de jobstijding en zijn onheilsprofetie verder te verkondigen.

Wij schakelen de radio in en vernemen de actuele stand van zaken, die inderdaad zorgelijk is. Gisteren werd Gorbatsjov in zijn datsja op de Krim heimelijk door de KGB van de buitenwereld afgesloten. De samenzweerders zijn hooggeplaatste communisten van de oude stempel die zitting hebben in de Russische regering, de top van de KGB en de Communistische Partij. Vanmorgen vroeg proclameerden zij de machtsovername. Boris Jelsin, sinds kort president van Rusland, is ontsnapt aan gevangenneming. Hij stelt zich te weer voor het parlamentsgebouw, roept de bevolking en het leger op tot protest en verzet. We luisteren nog een paar uur naar het rechtstreekse radioverslag, 's middags verklaard het tankbataljon dat naar het parlamentsgebouw was gestuurd, zich loyaal aan Jelsin die vervolgens staande op een tank de toegestroomde menigte toespreekt. De bange dagen zullen de geschiedenis ingaan als de Augustusstaatsgreep. Wij laten ons ondertussen de pis niet lauw maken. Als de zon doorbreekt maken wij toch nog een fietstochtje.

De volgende dag bevelen de wanhopige partijangers de aanval op het parlement, doch dit loopt, mede dankzij de weerbare burgerij, op niets uit, waarna de staatsgreep als een nachtkaaars uitgaat. De communisten hadden zich onmogelijk gemaakt, hun poging zou in haar tegendeel verkeren. De gebeurtenis destabiliseerde het land en droeg in hoge mate bijaan de ondergang van de Communistische Partij en het uiteenvallen van de Sovjet-Unie.

Vier dagen na de putsch worden alle bezittingen van de partij door Jelsin genationaliseerd. Aansluitend worden de samenzweerders gearresteerd, Gorbatsjov stapt op als hoofd van de Communistische Partij. In december zal hij de Sovjet-Unie ontbinden, de Sovjet-republieken gaan voortaan ieder huns weegs. De wereld haalt opgelucht adem, doch 31 jaar later wordt zij toch nog geconfronteerd met de naweeën. Vladimir Poetin, in 1991 nog in dienst van de KGB, neemt daags na de mislukte coup ontslag. Hij verlaat het zinkende schip, zo de wind waait, waait mijn jasje. Het opportunisme van een rijzende ster. Hij wordt achtereenvolgens viceburgemeester van Leningrad, hoofd van de nieuwe geheime dienst, premier onder Jelsin en ten slotte president van de Russische Federatie. Hij begint gematigd, maar in 2005 komt de aap uit de mouw als hij in de Doema zijn gevoelens openbaart: 'De ineenstorting van de Sovjet-Unie was de grootste geopolitieke ramp van de 20e eeuw. (...) 1991 was een drama (...) Onze plaats in de huidige wereld zal alleen worden bepaald door onze sterkte en ons succes'. Onder leiding van het hoog te paard gezeten ontblote bovenlijf ontaardt de jonge democratie in een corrupte en dictatoriale plutocratie. Hij wijzigt de grondwet zodat hij president voor het leven kan blijven. Met de annexatie van de Krim en wat daarna zou volgen, is een begin gemaakt met de wederopbouw van de USSR. In de optimistische jaren negentig voorzien wij niets van dit alles. Wij verblijden ons over de internationale ontspanning, en wentelen ons in de fictie dat de toestand in de wereld een sprong voorwaarts heeft gemaakt. Wij zien de toekomst met vertrouwen tegemoet, doch gaandeweg zal de ontgoocheling terrein winnen.

Wij trekken verder en zoeken de Oostzeekust weer op. In Rostock hernieuwen wij onze kennismaking met de Plattenbau. We belanden in een mega-nieuwbouwwijk, een deel is gereed en bewoond, de rest is nog in aanbouw. Het zijn verwarrende tijden sinds de bouwheer is overleden. Niemand weet nog hoe het verder moet, het werk is voorlopig stil gelegd. Verbijsterd dwalen wij door de eenvormige massaliteit en vragen ons af welke duivelse hulpmiddelen de bewoners aanroepen om 's avonds niet op de verkeerde deur in het verkeerde gebouw te staan bonzen. Hetzelfde geldt 's morgens voor dat ene gekoesterde Trabantje tussen al die honderden op de parkeerplaats. In de ochtendschemering vervagen de bleke kleuren van al die voertuigjes tot een grijze mist. Ga er 's morgensvroeg maar aanstaan. Wachten tot alle anderen weg zijn, of toch een uurtje eerder op voortaan?

Op het eiland Rügen slaat de verbijstering nogmaals toe, nu in positieve zin. Het leeuwendeel van de karakteristieke Duitse Bäderarchitectuur heeft de DDR-tijd overleefd. Kilometerslange boulevards met een aaneenschakeling van paleisachtige gebouwen, pensions, hotels en villa's in de stijl van ons eigen Kurhaus te Scheveningen, waarvan wij nu de naam kunnen plaatsen. Een eindeloos feest van erkers, serres, torentjes, balkonnetjes en wat al niet. Daarachter hele wijken in dezelfde stijl uit de periode rond de eeuwwisseling 19de - 20ste eeuw. Slecht onderhouden, schandelijk verwaarloosd tot rijp voor de sloop, dat wel. Uit latere bezoeken aan de Oostzee weten we dat het allemaal goed zou komen.

www.cruisemapper.com

Daarna zakken we af in zuidelijk richting, landinwaarts, op naar Berlijn. In Neubrandenburg maken we een tussenstop. De camping ligt, hoe kan het ook anders in dit deel van Duitsland, aan een meer. Opnieuw veel Dauergäste en weinig passanten. Wij zijn de enige buitenlanders, de enkele West-Duitser mag zich sinds kort trots landgenoot noemen.

Nadat wij ons geïnstalleerd hebben raak ik aan de wandel om te zien waar wij de dagelijkse boodschappen kunnen bezorgen. In een daartoe ingericht bakstenen gebouwtje tref ik tot mijn opluchting een vijftal waterclosets aan die nog redelijk bij de tijd zijn. Aan de andere kant van de gang zijn vijf wastafels gemonteerd, voorzien van koud stromend water. Een overdadig aantal dunkt mij. Toiletruimtes moeten doorgaans met een of twee zien rond te komen. De ervaring leert dat oude DDR-campings meestal niet aan gescheiden dames en heren toiletten doen. Met hun verlichte, genderneutrale voorzieningen liepen ze destijds ver voor op het Westen, of was materiaalschaarste de drijfveer? Hoe dan ook, met de mogelijkheid je gevoeg te doen en je handen te wassen waren de opties van het gebouwtje voor beide geslachten uitgeput. Ik kuier verder, op zoek naar het washok en de douches. Na een vruchteloos rondje over het terrein vraag ik aan een tegemoetkomende wandelaar waar ik het verlangde kan vinden. Hij kijkt mij een tijdje aan en wijst dan re-

soluut naar het meer en zegt bitter: *‘Da ist deine Dusche. Die DDR-Regierung hat Ihnen gerne einen ganzen See zur Verfügung gestellt, genau so, wie sie sich alle Nöte der Menschen zu Herzen genommen hat’*. De gedesillustreerde oud DDR-burger licht zijn cynische antwoord toe door geruime tijd zijn gal te spuien over de ongehoorde minachting van het voormalige regiem voor de gewone burgers. Als hij uitgeraasd is schudt hij mij deelnemend de hand, alsof ook ik slachtoffer was. De volgende ochtend blijkt dat vijf wastafels nogal aan de krappe kant is. Alles is bezet met tandenpoetsend en scherend volk, een wanhopige vrouw probeert het hoofd met ingesopt haar in de nauwe ruimte tussen kraan en wasbekken te manoeuvreren. Een onmogelijke opgave. Buiten ga ik in de rij staan.

De Altstadt van het aardige plaatsje is nog grotendeels omringd door middeleeuwse muren. De sfeer is, zoals overal in Oost-Duitsland, ontspannen en uiterst vriendelijk. Op ons eerste fietstochtje besluiten wij het meer te rondenvolgen. Het water heeft een veelbelovende omtrek van bijna 30 kilometer, dus met de terrassen zal het wel goed komen. Aanvankelijk verloopt alles volgens plan maar na een tiental kilometers verliest de route zich in het bos langs de oever. De kaart geeft geen uitsluitsel meer, in de wirwar van bospaden doen wij maar wat. Het bos verdicht zich, langs het hobbelige pad rukt het kreupelhout steeds verder op zodat we achter elkaar moeten fietsen, krampachtig doende het stuur recht te houden tussen de kuilen en de boomwortels. Dan loopt het pad dood op een brede weg, of wat daarvoor door moet gaan. We staan stil in een ruime bocht van een brede asfaltstrook waar alle andere kenmerken van een weg aan ontbreken. Geen witte strepen, geen berm, geen vangrails. Aan beide zijden kunnen we ongeveer 50 meter overzien en dan verdwijnen de rondingen tussen de bomen uit het zicht. Aan de overzijde grenst het bos zonder overgang aan het plaveisel.

Het pad stopt aan deze kant. Op een hoge stellage staat in de bosrand een merkwaardig verkeersbord. Drie bij twee meter, matzwart als een ouderwets schoolbord, beschilderd met een patroon van witte stippen ter grootte van een voetbal. Een dominosteen, weggelopen uit het reuzenland van Jonathan Swift in Gullivers Reizen. We vervolgen in deze vreemde wereld stapvoets onze tocht, het parcours blijft bochtig, op gezette afstanden staan op stelten weer andere dominostenen. Dan, na nog een bocht, staan we plotseling oog in oog met een tank. Het gevaarte staat gelukkig werkeloos aan de kant. Twee militairen leunen er ontspannen rokend tegenaan. Als zij ons in het vizier krijgen zijn zij even verrast als wij, maar wel een stuk minder ongerust. Wij hebben de nukkige Oost-Duitse grenswachten nog in herinnering en zien onszelf al gevankelijk afgevoerd worden. Als wij behoedzaam naderen, treden de krijgslieden ons bedaard tegemoet. Of wij de borden *‘Militärgelände, betreten strengstens verboten’* niet hebben gezien? *‘Nicht betreten!, nicht einmal auf eigenen gefahr’* voegt de lolligste van de twee er nog aan toe. Het is hier een levensgevaarlijk militair oefenterrein. Wacht u voor de tank, hij schiet!

In het onderhavige geval was alle gevaar echter geweken. Ze hadden motorpech en waren in afwachting van de reparatieploeg. Als ze vernemen dat wij uit Nederland komen begrijpen ze dat er met de verbodsborden boter aan de galg is gesmeerd, maar dit keer spelen wij niet de vermoorde onschuld, we hebben waarachtig niets gezien. We keuvelen nog geruime tijd over de wending der tijden en nemen dan hartelijk afscheid, maar niet dan nadat wij gezamenlijk hebben vastgesteld dat onze escapade in de voorbije tijd was ontaard in een diplomatieke rel. Een ijverige korporaal zou ons in de boeien hebben geslagen, waarna de DDR het internationale spionnen spel handig zou hebben uitgeserveerd. Na verloop van tijd zouden we dan toch nog op de ruilbeurs te Glienicker Brücke zijn verschenen. Ik ben benieuwd wat het Westen ervoor over zou hebben gehad.

We eindigen onze vakantie weer in Berlijn. Nu in het noorden, dat voor ons nog onontgonnen woeste grond is. 's Avonds horen we op de radio een reportage over de ophef na de val van de Muur over de woonsituatie van het DDR-opperhoofd Erich Honecker en de zijnen. Die hokten met een groep vertrouwelingen uit de regering en de partij in een sterk beveiligde kolonie in natuurgebied Barnim, net buiten de stadsmuren van Berlijn. Ook wij bivakkeren midden in het kwetsieuze natuurpark ontdekt Rita na een blik op de kaart. De SED-nederzetting, Waldsiedlung Wandlitz genaamd, ligt zo'n 30 kilometer benoorden het centrum van Berlijn en is ontsloten via een speciaal aangelegde verbindingsweg naar de stad.

Hier woonden achter een hoge muur, compleet met Kontrollweg en patrouillerende Trabantjes, de leden van het Politburo met Honecker als hopman. Na de Val deden de meest wilde geruchten de ronde over de luxe van het honk. Wat vooral tot veel verontwaardiging leidde was de winkel op het terrein vol luxegoederen uit het Westen en een levensmiddelen assortiment van louter delicatessen en exquise wijnen. Alles exclusief voor het ideologisch hooggestemde neusje van de zalm. De volgende dag zet Rita een fietsrondje uit waarbij wij op de terugreis het verdorven kamp kunnen aandoen. Het loopt al tegen de avond als wij het terrein bereiken. Het laatste uur op de weg ernaartoe zijn we niemand meer tegen gekomen. De kolonie zelf is eveneens uitgestorven. De toegangspoort staat open, het militaire wachtlokaal is onbemand. Wij verkennen op ons gemak het ommuurde gebied vol dennenbomen en lege grasperken. Er staan een stuk of twintig sobere woonhuizen, wat facilitaire bijgebouwen en een verlaten kazerne voor de militairen. Wij verbazen ons hevig. De in het vooruitzicht gestelde woonpaleizen blijken uit te pakken als dertien in een dozijn woningen van een deprimerende kilheid. De façade bestaat uit een paar benauwde ramen, veel blinde muur en de zakelijke entree van een registratiekantoor. De huizen zouden als flatgebouwtje in de eerste na-oorlogse bebouwing van Arnhem Zuid niet opvallen. Toch moet het aldaar gehuisveste volk een romantisch en teer besnaard zieltje hebben gehad, hoe anders te verklaren dat de betonnen omheining fijntjes in groen is uitgevoerd, waar de rest van de Oost-Berlijners het moest doen met detonerend grijs. We maken tot besluit nog een rondje op de Kontrollweg langs de muur en voelen ons weer helemaal thuis. Het sinistere gevoel blijft ons op de thuisreis vergezellen. Het is aardedonker geworden. De eenzame weg is zonder straatverlichting, het zwerk zonder maan. Slechts het kleine pitje dat de fietsdynamo vermag op te wekken, begeleidt ons een tiental kilometers door het Enge Bos. We zijn blij dat we niemand tegenkomen.

Restant van de omheining, gezien vanuit de kolonie, www.wikipedia.de

Wandlitz nr. 11, woonhuis van Erich Honecker, staats-hoofd van de DDR 1976-1989, www.wikipedia.de

1993

Bij ons volgende bezoek, in 1993, melden we ons weer op de AVUS te Albrechts Teerofen. De camping barst uit zijn voegen van de kleine trekkers-tentjes. De marathon van Berlijn zal dit weekeinde worden gelopen en alles ter wereld wat over een lange adem beschikt is naar de stad getogen. Voor lieden als wij is er geen plaats meer. Op een steenworp afstand ligt in een natuurreserveaat nog een kampeerterrein, maar dat is al gesloten. Niettemin mogen wij ons op de oprit nestelen en gebruik maken van het sanitair gebouw. De campingpoes staat eveneens tot onze beschikking. Wij sluiten vriendschap met de kleine besnorde Berlijner en verheugen ons in zijn dagelijkse visites aan onze nieuwe campertje. Van daaruit maken wij lange fietstochten door Berlijn. Onze reisgids is een adresboekje met meer dan 100 Berlijnse antiquariaten, in Oost en West. Rita stippelt dagelijks een ontdekkingsreis uit met een uitgelezen keur aan antiquariaten als pleisterplaats. Op een naburig terras bekijken we dan met rode oortjes de jongste aankopen. De boekwinkels liggen door geheel Berlijn verspreid en de route van hot naar her loopt door wijken en gebieden waar je anders nooit zou zijn gekomen. We komen door oude, verpauperde industrieterreinen uit de 19de eeuw, vervallen leegstaande fabriekscomplexen, percelen vol roestig schroot en onkruid, moderne hightechbedrijfsparken, gewone parken, door de Muur gespleten volkswijken met arbeiderswoningen, chique woonwijken uit velerlei bouwperiodes, oude en nieuwe winkelgebieden,

Volkswagen heeft de mopsneus van het klassieke busje ingeruild voor een meer geprononceerde snuit, wij mogen ons de trotse bezitters noemen van een gloednieuw exemplaar uit de eerste worp

paleizen, Plattenbau en sloopwijken, kortom alle hoedanigheden van een miljoenenstad maar altijd en overal ruimhartig voorzien van laanbeplanting. Daar komt voor Berlijn nog bij dat de stad in de loop van de eeuwen, naast de autonome groei, is gesmeed uit de samenvoeging van een tiental oude stadjes en meer dan 100 dorpen. Op de meest onverwachte momenten sta je oog in oog met een oude dorpskern of een voormalig stadscentrum met alle daarbij behorende monumentale gebouwen. In al onze latere vakanties in Berlijn hebben we de boekenformule wegens succes steeds geprolongeed.

Op een van onze tochten belanden we in een antiquariaat in de Oost-Berlijnse wijk Prenzlauerberg. Op een doorgaande route in de wijk is het een drukte van belang met Oost-Duitse vrachtautootjes. Met rechtopstaande segmenten van de Muur in de laadbak is men collectief op weg naar de vuilnisbelt. Iets socialistisch hebben ze toch nog behouden. De voertuigjes maken op ons westerse gemoed een wat onbeholpen indruk, het lijkt wel of ze zijn ontworpen door een kinderhand. De tramrails wordt intussen broederlijk gedeeld door rijtuigen uit Oost- en West. De West-Berlijnse zijn van onder tot boven besmeurd met graffiti, de Oost-Berlijnse zijn nog maagdelijk, maar ja, de integratie is ook nog maar net begonnen. Wij moeten niet ongeduldig zijn, alles heeft nu eenmaal zijn tijd nodig. Als we de winkel betreden hangt de boekenbaas aan de telefoon. Terwijl wij zijn collectie keuren krijgen we zijn kant van het gesprek mee. Hij windt zich vreselijk op over de kandidatuur van Berlijn voor de olympische spelen 2000. Vandaag zal het IOC bekend maken wie uitverkoren is en hij vreest het ergste. Vervolgens krijgen wij een dystopisch scenario voorgespiegeld van alle gruwelijkheden die over Berlijn zullen worden uitgestort. Zo voorziet hij enorme prijsverhogingen waarvan dan vooral de Oost-Berlijners de dupe worden. Als wij tegen het vallen van de avond onze thuisbasis weer naderen doen we het bruine café nog even aan dat vlak bij de camping ligt. In de afgeladen gelagkamer staat de televisie aan, wij vallen midden in de persconferentie van het IOC. Als bekend wordt dat Sydney de spelen krijgt breekt er een geweldig gejuich los. Opgelucht slaat met el-kander joviaal op de schouders en het carrousel van opgeheven vingers naar de tapkast neemt een aanvang. De bierpomp draait op volle toeren. Om niet op te vallen doen wij maar mee.

1994

God mag misschien nog weten waar, wij kunnen het ons met de beste wil van de wereld niet meer te binnen brengen. Ergens in Duitsland hebben wij een A4'tje opgedaan over een camping te Berlijn, op het terrein van een voormalige grenswachtkazerne van de DDR, nabij Albrechts Teerofen. Dat is onze kazerne uit 1990 roepen wij hijgerig tegen elkaar. Omdat Berlijn alweer een jaar geleden is, spoeden wij ons in de herfstvakantie van 1994 derwaarts. Het kazernegebouw is hotel geworden, aan de overkant zijn de oude latrines provisorisch ingericht als washok. De Beobachtungsturm op het terrein staat er nog, de wachttoren bij de brug van waaruit geschoten kon worden, de toren waar ik mij voor de foto in 1990 zo bevallig aan de voet had opgesteld, is afgebroken, evenals de patrouillebrug.

Staatsiefoto aan de voet van de wachttoren, september 1990

Sloop van hoogstdezelve door het terugtrekkende DDR-leger, december 1990, www.city-camping-berlin.de

De oude Kontrollweg vanaf de kazerne naar het vroegere Checkpoint Bravo is fietspad geworden, wij begeven ons naar de voormalige Autobahnbrücke bij onze vorige camping en maken, net als in 1990, een foto van het uitzicht. De twee prenten van dezelfde stek illustreren treffend wat de omwenteling heeft gebracht.

De patrouillebrug met wachttoren is afgebroken, de daarachter gelegen grenswachtkazerne met de toren van waaruit de bewakingsinstallaties werden bedient, is zichtbaar geworden en omgetoverd tot camping.

1997

In 1997 logeren we andermaal op het oude kazerneterrein. Vanuit de camping is het ongeveer 20 minuten fietsen door het bos en dan zijn we bij S-Bahnhof Wannsee. We laten ons dagelijks vervoeren naar een verre uithoek van Berlijn en fietsen dan langs de beproefde antiquariatenformule huiswaarts. Op een dag, als we op weg zijn naar het station, zien we in de verte door de bomen een vangrails schitteren.

Er leidt een smal bospad naartoe. Berlijn zit vol verrassingen dus nemen we de afslag om het Fremdkörper eens nader aan de tand te voelen. Er blijkt een snelweg te lopen die niet op de kaart staat. Er is in geen velden of wegen verkeer op te bekennen. Wij zijn duidelijk niet de enige onwetenden van zijn bestaan. Dan ontwaren wij in de berm een uitgebrand autowrak. Het is dus toch een keer iemand gelukt. De aanblik van het wrak en de twee viaducten roepen bij Rita een herinnering wakker. Zij verklaart, 'dit is een filmlocatie, ik heb kortgeleden een stukje gezien van de Duitse serie Alarm für Cobra 11 – Die Autobahnpolizei, ik herken de plek'. Wij hebben kennelijk iets met onheilspellende snelwegen in Berlijn, dit is een stuk van de afgeschreven AVUS, het verlengde van het voormalige geallieerde Kontrollpunkt op de brug. De weg is door RTL weer in staat van paraatheid gebracht en voorzien van een hedendaags uiterlijk om er geloofwaardige ongelukken en stuntwerk op te ensceneren. Wij toeren een eindje op het parcours en slalommen tussen de witte strepen door, een déjà vu uit onze jeugd ten tijde van de autoloze zondagen in 1973.

Op Internet vind ik een foto van voor de restauratie, toen de natuur bezig was weer bezit te nemen van hetgeen haar eerder ontnomen was. Het is miraculeus genoeg hetzelfde wegvak waar wij in '97 op paradeerden. Een jaar later was het alweer uit met de pret. In 1998 kreeg het herstel een doorstart. De milieubeweging procedeerde met succes tegen het autogeweld. De filmlocatie moest worden opgegeven. Nu rest nog slechts een karrespoor.

1999

Potsdam verhoudt zich tot Berlijn als Velp tot Arnhem, als Rozendaal tot Velp. Het zijn verschillende gemeenten, doch geheel met elkaar vergroeid. Als je de naamborden op de grens weghaalt kom je niet op het idee dat het bevoegd gezag van kleur is verschoten. Ruimtelijk gezien is de kleinste een buitenwijk van de grootste. Ik reken ons verblijf te Potsdam dan ook toe aan de reeks hoofdstedelijke vakanties. Het zijn er drie geweest, die van 1999 heeft een blijvende interesse in natuurkunde opgewekt.

Vlak bij onze camping aan de Templiner See te Potsdam kun je met een pontje naar de overkant, naar Caputh. In 1990 zijn we daar op onze zwerftochten ook geweest. De West-Duitse Mark was toen in het Oosten nog maar net wettig betaalmiddel. De genereuze koers van 1 op 1 was zo royaal dat de lage DDR-prijzen nog een tijdje aanbleven voordat men zich aan het Westerse prijsniveau conformeerde. Wij konden met fiets en al worden overgezet voor 10 Pfennig per persoon. Ik gaf de schipper een Mark en zei dat het zo in orde was. Hij antwoordde 'Das ist zu viel', tastte in de knip en gaf mij met een vriendelijk knikje een 50-Pfennigstuk terug. Mogelijk dacht hij dat wij arme sloebers uit de DDR waren, maar misschien vond hij de verhouding tussen prijs en fooi gênant en werden wij als arrogante Westerlingen op ons nummer gezet. In 1999 pas ik beter op mijn tellen en wij maken de overtocht zonder pijnlijke incidenten.

In Caputh bekijken we het woonhuis waarin Albert Einstein een paar jaar heeft gewoond. Het is een alledaags optrekje, net zo eenvoudig als de wiskunde van de formule $e=mc^2$. Einsteins passie voor het sobere huis aan de oever van het sprookjesmeer is nog wel te begrijpen, het doorgronden van zijn simpele vergelijking is daarentegen aan weinigen gegeven. In een opwelling mijn opvoeding te vervolmaken koop ik een boek over de relativiteitstheorie. De volgende dag bezoeken we het Wissenschaftspark op de Telegrafenberg. Een park aan de rand van Potsdam in de Engelse landschapsstijl waar al 150 jaar natuurwetenschap wordt bedreven. Te midden van het hoogopgaande geboomte staan de historische gebouwen te pronken. De pracht van de nabij gelegen koninklijke paleizen is kennelijk besmettelijk. Een van de architectonische hoogtepunten is de Einsteinurm uit 1922, een zonneobservatorium in een futuristisch omhulsel.

Als we de 94 meter hoge berg bedwongen hebben doemt het park voor ons op. Het wordt omsloten door een solide hekwerk, bij de poort staat een slagboom die wordt beheerd vanuit een portiersloge. De boom staat nog uitnodigend omhoog als wij aarzelend die kant op fietsen. We verwachten het Duitse equivalent van de klassieke Hollandse bromsnor 'Waar gaan wij naar toe?' en dan, na mijn verzoek om toegang, 'Dat gaat zo maar niet mannetje!' Het valt allemaal reuze mee. De geüniformeerde portier tikt op onze nadering gedienschtig met de wijsvinger aan de pet, wij kunnen gewoon door. Als we onder de slagboom doorrijden zie ik op de achterwand van de loge een levensgrote foto van Einstein op de fiets. Dat verklaart de coulance.

In het boek heb ik al wat gelezen over de Einsteinturm en de relativiteitstheorie. Het opzienbarende bouwwerk op de Telegrafenberg was bedoeld om Einstein in de gelegenheid te stellen zijn algemene relativiteitstheorie aannemelijk te maken door middel van astronomische waarnemingen. Boeiende materie die blijvend mijn belangstelling zal opeisen, evenals de quantummechanica, waar Einstein ook een fundamentele bijdrage aan heeft geleverd. Hij is levenslang blijven worstelen met de spookachtige, onbegrijpelijke aspecten van de quantummechanische verschijnselen. Dat brengt mij tot het inzicht dat ik met hem op voet van gelijkheid verkeer. Hij weet wel meer, maar we snappen er allebei geen hout van. Alle natuurkundigen na hem trouwens ook niet.

Na verloop van tijd zakken we weer af naar het centrum van Potsdam. Veel winkelpanden en woonhuizen staan in de stijgers of zijn reeds gerestaureerd. We stellen vast dat de integratie Oost-West na tien jaar zijn voltooiing nadert. De witkalk op het nieuwe stucwerk van de opgeknapte pandjes is nog niet droog of er wordt al met verve graffiti overheen gespoten. Geen liefdesverklaring, hartekreet, politieke boodschap of zelfs maar een mislukte poging iets artistieks te wrochten, nee, gewoon lukraak de bus leegspuiten, alleen maar om te vernielen. Net zoals bij ons.

Wij staan aan de vooravond van de eeuwwisseling. In de ICT-wereld is beroering ontstaan. Een goochermerd heeft beseft dat het interne klokje van de oudere elektronica, om geheugenruimte te besparen alleen werkt met de laatste twee cijfers van een jaartal. Op 31 december 1999, 's nachts om 12 uur precies zullen de telwerkjes een noodlottige 1 optellen bij de 99 van de lopende jaargang. Dat resulteert in de nieuwe stand 00, niemand weet wat er dan wereldwijd met de tijdgestuurde apparatuur zal gebeuren. Het jaar nul heeft al eerder opzien gebaard. Maar dit is nog niets in vergelijking met de doemscenario's van het meest verwarde volksdeel onder ons. Zij halen de voorzeggingen van Nostradamus (1503 - 1566) van stal of de Openbaringen van Johannes (7 v.Chr. - 30 n.Chr.). Zij verheugen zich om 12 uur op een vuurwerk van ongeken- de omvang, de tenondergang van de wereld. Zoals algemeen bekend is dat feest toen niet doorgegaan. Wat op de fatale datum wel geschiedde was het af- treden van Jelsin. Op 31 december 1999, vlak voor de eeuwwisseling, werd Poetin de nieuwe president van de Russische Federatie. Zal de voorspelling met enige vertraging dan toch nog uitkomen?

Weemoed over wat is geweest

In deze memorie zijn sfeerbeelden opgetekend van onze bezoeken aan Berlijn tijdens de optimistische jaren negentig en de aanloop daarnaartoe. Althans zoals ik ze mij nu herinner, bijna 25 tot 40 jaar na dato. Het is een libretto bij opus 12, een melancholiek muziekstuk, maar het geschrift zelf is veeleer vrolijk dan droefgeestig. Opus 12, een symfonisch gedicht waar ik begin 2022 aan begon te schrijven, heeft een wat zwaarmoedige toonzetting. De stemming werd onwillekeurig ingegeven door de weemoed waarmee wij thuis terugdachten aan de internationale ontspanning in de jaren negentig. Een periode van toenadering tussen de machtsblokken in de wereld. Hoe anders dan het huidige tijdsgewricht. Toen de gevreesde Russische broedermoord werkelijkheid werd, geraakte ook de muziek nog wat dieper in mineur. De voltooide compositie kreeg de titel 'Weemoed over wat is geweest', een verwijzing naar de voorbijge ontspanning tijdens de periode van Gorbatsjov en Jelsin. Voor Rita en mij zijn die optimistische jaren onverbrekkelijk verbonden met Berlijn. Het jaar dat Gorbatsjov aantrad brachten wij onze zomervakantie door in de gedeelde stad. Het IJzeren Gordijn hing nog stevig in de rails. Er is geen stad ter wereld waar de internationale ontspanning sindsdien zulke ingrijpende gevolgen heeft gehad als in dit culminatiepunt van de Koude Oorlog. We zijn er in de loop van de jaren zo'n 20 keer geweest en zeggen Marlene Dietrich na:

*Ich hab noch einen Koffer in Berlin
Deswegen muss ich nächstens wieder hin
Die Seligkeiten vergangener Zeiten
Sind alle noch in meinem kleinen Koffer drin*

Menno Walsweer

te beluisteren op
<https://walsweer.eu/composities/opus12.htm>